

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 006.954.3(439.5)"1583"

Prejeto: 24. 4. 2014

**Vanja Kočever**

univ. dipl. zg., mladi raziskovalec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana  
E-pošta: vkocevar@zrc-sazu.si

## Uvedba gregorijanskega koledarja v notranjeavstrijskih deželah leta 1583

### IZVLEČEK

*Prispevek obravnava uvedbo gregorijanskega koledarja v notranjeavstrijskih deželah jeseni 1583. Papež Gregor XIII. je koledarsko reformo v svojem dominiju sicer izvedel že leto pred tem, vendar so mu katoliški vladarji iz različnih razlogov sledili le postopno. Nadvojvoda Karel II. je v svojih notranjeavstrijskih dednih deželah koledarsko reformo ukazal s posebnim patentom z dne 25. septembra 1583 in predvideval, da bo izvedena že deset dni pozneje, vendar je pri tem naletel na politične, konfesionalne in povsem praktične težave. V ospredju zanimanja sta predvsem vojvodini Kranjska in Štajerska.*

### KLJUČNE BESEDE

*gregorijanski koledar, notranjeavstrijske dežele, nadvojvoda Karel II., deželni stanovi*

### ABSTRACT

#### INTRODUCTION OF THE GREGORIAN CALENDAR IN THE INNER AUSTRIAN PROVINCES IN 1583

*The paper discusses the introduction of the Gregorian calendar in the Inner Austrian provinces in the autumn of 1583. In his dominium, Pope Gregory XIII implemented the calendar reform a year before, but the Catholic rulers were, for various reasons, slow to follow his example. Archduke Charles II ordered the calendar reform in his Inner Austrian provinces with a special patent of 25 September 1583, in anticipation that the reform process would be completed in ten days' time. However, he encountered a series of political and confessional problems, as well as obstacles of purely practical nature. The focus of the discussion will therefore be on the duchies of Carniola and Styria.*

### KEY WORDS

*Gregorian calendar, Inner Austrian provinces, Archduke Charles II, provincial estates*

## Uvod

Gregorijanski koledar<sup>1</sup> je način štetja časa, ki se danes z nekaj izjemami uporablja povsod po svetu, je standard, v skladu s katerim potekajo mednarodna trgovina, diplomacija in svetovni splet, zato so ga vsaj do neke mere prisiljene uporabljati tudi tiste države, ki ga sicer niso sprejele v uradno rabo. Prevladujoči svetovni koledar je nastal s papeškim popravkom julijanskega koledarja v osemdesetih letih 16. stoletja ter se nato postopno uveljavljal, dokler ni v prvi polovici 20. stoletja skoraj popolnoma prevladal po vsem svetu.<sup>2</sup> Pretežni del današnje Republike Slovenije je novi koledar vsaj deklarativno sprejel jeseni leta 1583, Prekmurje, ki je bilo v sklopu Ogrskega kraljestva, leta 1587,<sup>3</sup> kraji v slovenski Istri, ki je spadala pod beneško jurisdikcijo, pa so nov koledar dobili že leta 1582.

Vzrok popravka julijanskega koledarja je bil njegovo zaostajanje za dejanskim Sončevim letom, julijansko leto namreč traja 365 dni in 6 ur, Zemlja pa Sonce obkroži v 11 minutah in 12 sekundah manj. Ta razlika povzroča postopno zaostajanje koledarja kljub prestopnim dnem, ki jih predvideva enkrat na štiri leta.<sup>4</sup> Diskrepanca je po 1627 letih uporabe, odkar je Julij Cezar 1. januarja 45 pr. Kr. uvedel svoj koledar,<sup>5</sup> povzročila, da je ta zaostajal že za 10 dni, zaradi česar se je krščanski svet sicer počasi, a gotovo začel približevati koledarski zmedi,<sup>6</sup> ki je vladala v Rimskem imperiju v času pozne republike – pred Cezarjevo reformo, ko se meseci starorimskega luninega koledarja in letni časi niso več ujemali. Zahteve po rektifikaciji koledarja na koncilih v Konstanci in Baslu niso prodrle, to se je zgodilo šele na tridentinskem koncilu, ko je cerkveni zbor na pobudo škofa Vestija Huga Buoncompagna<sup>7</sup> reformo julijanskega koledarja zaupal kuriji.<sup>8</sup>

Papež Gregor XIII. je v ta namen sredi sedemdesetih let 16. stoletja ustanovil posvetovalno komisijo, ki naj bi pripravila reformo. Predsedstvo je pripadlo kardinalu Guglielmu Sirletu (1514–1585), za uvedbo novega koledarja pa je bil zelo pomemben jezuitski astronom Christophorus Clavius.<sup>9</sup> Komisija je naposled sprejela rešitev, ki jo je že nekaj let pred tem pri-



*Kalendarium Gregorianum perpetuum, fol. A1r*  
(Rim, 1582) (Steinmetz, *Die Gregorianische Kalenderreform*, str. 123).

pravil zdravnik iz južne Italije Luigi Lilio<sup>10</sup> in jo je že po njegovi smrti leta 1576 komisiji predstavil njegov brat Antonio Lilio. Glavni avtor gregorijanske reforme je tako umrl še preden bi dočakal slavo in o njem je pravzaprav malo znanega. Dne 14. septembra 1580 je komisija papežu predložila svoje končno poročilo, ki je temeljilo na skoraj neokrnjeni rešitvi Luigija Lilia, ter dodala predlog, da se prvi dan leta poenoti na 1. januar. Reforma naj bi bila s črtanjem desetih dni izvedena že leta 1581, vendar je bila zaradi dodatnih popravkov preložena na leto 1582. Za čas izvedbe je bil določen mesec oktober, saj je bilo takrat najmanj cerkvenih praznikov.<sup>11</sup>

Pontifikat Gregorja XIII. (1572–1585) so poleg koledarske reforme zaznamovale številne druge novosti, kot so Gregorijanska univerza v Rimu, zasnovana kot semenišče, namenjeno vsem ljudstvom sveta, Nemška kongregacija, ki je bdela nad izvajanjem koncilskih sklepov na Nemškem in o tamkajšnjem

<sup>1</sup> Za nesebično pomoč pri raziskovanju in prevajanju tekstov iz nemščine v slovenščino se zahvaljujem dr. Borisu Golcu, dr. Sašu Jeršetu in dr. Mihi Preinfalku, za pomoč pri oblikovanju članka pa se zahvaljujem dr. Mihi Seručniku.

<sup>2</sup> Duncan, *Koledar*, str. 407.

<sup>3</sup> Prav tam, str. 376.

<sup>4</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 126.

<sup>5</sup> Duncan, *Koledar*, str. 13.

<sup>6</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 126.

<sup>7</sup> Prav tam, str. 127.

<sup>8</sup> *Zgodovina Cerkve* 3, str. 170.

<sup>9</sup> Christophorus Clavius (1538–1612) je latinizirana oblika izvorno nemškega imena *Christoph Clau*, ki jo uporabljamo zato, ker je pod njo objavil svoje knjige. (*The Catholic Encyclopedia*, Christopher Clavius, <http://www.newadvent.org/cathen/04009a.htm> (19. 5. 2014)).

<sup>10</sup> Aloysius Lilius (Duncan, *Koledar*, str. 336).

<sup>11</sup> Duncan, *Koledar*, str. 335–342.

stanju podajala izvedenska mnenja,<sup>12</sup> ter indeks prepovedanih knjig. V zunanji politiki je papež moralno podpiral zarote zoper angleško kraljico Elizabeto I., ki je preganjala katoličane. Za krepitev katoliškega položaja na območjih, kjer je bil ta v nevarnosti, ter za utrditev stikov s konfesionalnimi zavezniki je kurija v njegovem času odprla nove nunciature v Varšavi, Kölnu, Gradcu in Luzernu.<sup>13</sup> Gregor XIII. je bil odločen podpornik katoliške obnove; ko je izvedel za pokol hugenotov v Parizu na šentjernejsko noč leta 1572, naj bi v Rimu ukazal zapeti *Te Deum laudamus*, vendar o tem zloglasnem dogodku obstaja več nasprotujočih si stališč, papež naj namreč ne bi vedel za razsežnost masakra. Leta 1583 je tudi ponovno popolnoma prepovedal obhajilo pod obema podobama, ki je bilo pred tem ponekod nekaj časa v navadi tudi med katoličani. Poleg tega je podpiral jezuite in širitev njihovih kolegijev, med drugim je tudi v Gradcu na lastne stroške vzdrževal nekaj dijakov.<sup>14</sup>

### Uvajanje novega koledarja

#### *Koledarska reforma v cesarstvu*

Papež je bulo, ki je določala odpravo razlike v času, naposled podpisal 24. februarja 1582. V Papeški državi in na nekaterih drugih katoliških teritorijih je tega leta 4. oktobru sledil 15. oktober. Vsi katoliški vladarji bule iz različnih razlogov niso upoštevali, zato jim je 7. novembra 1582 Gregor XIII. poslal noto, naj reformo izvedejo med 10. in 21. februarjem 1583, ter apeliral predvsem na cesarja Rudolfa II., naj reformo uveljavi v Svetem rimskem cesarstvu.<sup>15</sup>

Cesar je koledarsko reformo predložil v obravnavo na državnem zboru v Augsburgu leta 1582. Protestantski stanovi so ob tem izrazili svoje matematične in teološke pomisleke ter menili, da hoče papež na ta način z eno nogo stopiti v njihovo Cerkev.<sup>16</sup> Razmere v cesarstvu je še dodatno zaostрила tako imenovana kölnska vojna, ki je izbruhnila kot posledica neuspelega poskusa, da bi nadškofijo Köln spremenili v dedno protestantsko vojvodino.<sup>17</sup> Cesar se je naposled zadovoljil z uveljavitvijo novega koledarja v svojih dednih deželah ter pri katoliških stanovih, ni pa pritiskal na protestantske kneze cesarstva. Ko so katoliški knezi v cesarstvu privolili v uvedbo novega koledarja za leto 1583,<sup>18</sup> je cesar Rudolf II. septembra izdal svoj patent, čemur je sledil tudi njegov stric nadvojvoda Karel II., deželni knez notranjeavstrijskih dežel, in novi koledar uveljavil v svojem domi-

niju.<sup>19</sup> Oktobra 1583 je bila reforma izpeljana tudi na Bavarskem, novembra 1583 so sledili Würzburg, Münster in Mainz, januarja 1584 katoliški kantoni v Švici, ostali katoliški teritoriji cesarstva skupaj s Češko in Moravsko so reformo izpeljali do konca leta 1584, habsburški del Ogrske pa leta 1587.<sup>20</sup>

Medtem je večina protestantskih držav in pravoslavni avtokefalij ostala pri julijanskem koledarju. Protestanti po vsej Evropi so čutili odpor do novega koledarja, saj je bil njegov pobudnik papež, Evropo pa so v tem času pretresali številni konfesionalni nemiri in vojne.<sup>21</sup> Uvajanje gregorijanskega koledarja nikjer ni potekalo gladko, med matematiki in astronomi so vladala nasprotujoča si mnenja, poleg tega so bili preprosti ljudje marsikje ogorčeni, saj so menili, da so jim oblasti ukradle črtanih deset dni, da bo zamenjava datumov razburila svetnike ter da so novi dnevi napačni. Težave so pljusnile na finančno poslovanje, saj bankirji niso vedeli, kako zaračunati obresti za mesec, ki je imel le enaindvajset dni, roki za plačila in vračila so prihajali deset dni prej. Koledarska reforma je povzročila veliko zmede v vsakodnevnom poslovanju in mednarodnem trgovanju, saj so različni deli kontinenta uporabljali različna koledarja.<sup>22</sup>

#### *Koledarska reforma v notranjeavstrijskih deželah*

Graški dvor se je z gregorijansko reformo začel ukvarjati, še preden je stopila v veljavo v Rimu. Dne 17. septembra 1582 je nadvojvoda Karel II. prvič pisal cesarju Rudolfu II., da bi poizvedel o njegovih načrtih v zvezi z novim koledarjem. Notranjeavstrijski nadvojvoda Karel in njegov brat Ferdinand, ki je vladal Tirolski, sta se namreč znašla v neugodni situaciji. Zaradi pritiska papeškega dvora in graškega nuncija sta hotela oba novi koledar sprejeti čim prej, poleg tega bi se tako izognila časovnemu odstopanju od svojih južnih sosedov v Italiji.<sup>23</sup> Po drugi strani pa nista hotela ravnati na lastno pest brez cesarja. Dne 13. novembra 1582 je v Gradec prispela zgoraj omenjena papeška nota, ki je terjala uvedbo koledarja februarja 1583, potem ko so habsburški knezi zamudili oktobrski rok. Nato se je Karel 25. novembra ponovno obrnil na svojega cesarskega nečaka Rudolfa II. ter pismu priložil kopijo papeške note. Dne 17. decembra je na Karla II. pritisnil še salzburski nadškof in od njega zahteval uvedbo gregorijanskega koledarja februarja 1583, vendar nadvojvoda ni privolil, temveč je cesarja prosil za uvedbo reforme šele tik pred oktobrskim rokom. Rudolf II. je uvedbo novega koledarja ukazal 4. septembra 1583, čemur je nato 25. septembra s svojim patentom sledil še Karel II. Predvidoma

<sup>12</sup> Gruden, *Zgodovina*, str. 653, 855.

<sup>13</sup> *Zgodovina Cerkev* 3, str. 170–172.

<sup>14</sup> Gruden, *Zgodovina*, str. 653, 855.

<sup>15</sup> Duncan, *Koledar*, str. 376.

<sup>16</sup> *Zgodovina Cerkev* 3, str. 170–172.

<sup>17</sup> Schich, *Universalgeschichte*, str. 645.

<sup>18</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 128.

<sup>19</sup> ARS, AS 1097, *Zbirka normalij*, 2. mapa (Cesarski patenti 1560–1619), patent št. 82.

<sup>20</sup> Duncan, *Koledar*, str. 376–377.

<sup>21</sup> *Zgodovina Cerkev* 3, str. 170–172.

<sup>22</sup> Duncan, *Koledar*, str. 371–372.

<sup>23</sup> Steinmetz, *Die Gregorianische Kalenderreform*, str. 176–177.

naj bi do reforme prišlo tako, da bi 4. oktobru sledil 15. oktober,<sup>24</sup> vendar je notranjeavstrijski nadvojvoda pri izvajanju reforme naletel na več političnih, konfesionalnih in tudi povsem praktičnih težav. Zlasti na Štajerskem se je ponovila situacija iz državnega zbora, saj so protestantski stanovi nasprotovali uvedbi papeževega koledarja.

## Patent o uvedbi gregorijanskega koledarja

### Patent nadvojvode Karla II. o uvedbi gregorijanskega koledarja v notranjeavstrijskih deželah<sup>25</sup>

1583, september 25., Gradec.

**Orig.:** papir, tisk (dimenzije dokumenta 32,1 cm x 43,8 cm, filigrana ni, pečat odtisnjen na papir, verjetno nadvojvodov, je precej poškodovan, napis ni čitljiv, premer pečata je 4,4 cm); ARS, AS 1097, Zbirka normalij, 2. mapa (Cesarski patenti 1560–1619), št. 82.

**Ed.:** Loserth, Johann: *Acten und Correspondenzen zur geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Erzherzog Karl II. (1578–1590)*, št. 372, str. 501–502.

**Lit.:** Valvasor, Die Ehre dess Herzogthums Crain, 3. Band, X. Buch, str. 349; Klun, Vinko Fereri: *Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain, Heft 1*, str. 46; Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 104–105; Zahn, *Der Kalenderstreit in Steiermark. Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark, Heft 13*, 1864, str. 126–146; Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodni-*

*kov in županov 1269–1820*, 2. zvezek. *Župani in sodniki 1504–1605*, str. 227.

*Ohranjenost dokumenta:* dokument je bil некоč prepognjen na šest delov ter je na levi zgornji in spodnji strani poškodovan, dve večji in ena manjša razjeda, tekst pa je ohranjen v celoti.

### Transkripcija

[<sup>1</sup>]Wir Carl von Gottes gnaden / Ertzhertzog Zu Osterreich / [<sup>2</sup>]Hertzog zu Burgundi / Steyer / Khärndten / Crain / und Wirtemberg / etc. Graue zu Tirol und [<sup>3</sup>]Görtz etc. Embietten / allen und jeden unsern nachgesetzten Obrighkheiten / und underthonen / So in [<sup>4</sup>]unsern Fürstenthumben und Landen gessen sein / unser gnad. Und geben Euch gnädiger mainung [<sup>5</sup>]zuvernemen. Nachdem die Röm: Kay: May: unser gnedigister geliebter Herr und Vetter / [<sup>6</sup>]den verneuernten Calender / im Heiligen [<sup>7</sup>]Römischen Reich Teutscher Nation / und irer May: [<sup>8</sup>]Khönigreichen / und Landen / auf das eingehundt Monat Octobris / Publiciern zulassen / im werckh / [<sup>9</sup>]und unß dessen erindert / damit wir unß demselben gemäß / zuverhalten wissen / Wie dann ir Kay: May: [<sup>10</sup>]unß / das *Fragmentum* sollichen Calenders uberschickht / darvon wir verrer den Bischouen / Vicarien / und [<sup>11</sup>]Ertzpriestern in unsern Fürstenthumben / und Landen / etlich abdruckh / zue der Publicierung / an jetzo [<sup>12</sup>]uberschickhen. Und ist darauf unser genediger beuelch / Wann solliche Publicierung beschicht / Das [<sup>13</sup>]ir darob seyey / damit derselben von meniglich / under Eurem gebiet / Bey unser ungnad und straff / ge[<sup>14</sup>]lebt werde / Daran beschicht unser Ernstlicher willen / und mainung. Geben in unser Statt Grätz / [<sup>15</sup>]den Funfundzwaintzigisten tag Septembris / im Dreyundachtzigisten Jahr.

*Commissio Serenissimi D[omi]ni Archiducis in Consilio.*<sup>26</sup>

(Napis na hrbtni strani dokumenta).

»Herrschaft Lackh. present[iert] den 22 October Anno 83isten. correctii cälendarii Primæ Novembris«<sup>27</sup>

<sup>26</sup> Podpisi in drugi napisi na dokumentu. Napisi na mapi: »1583, 25. sept. Gregor. Koledar« (levo zgoraj); »Patent nadvojvode Karola« (na sredini); »Patent betreffend die Einführung des gregor. Kalenders H. V.« (sredina na listku); »82« (desni spodnji kot). Dva podpisa desno od pečata: »Vz[...?]: Khisl z: Khaltebrun« in »Georg Veit: Wagfen«. Dva podpisa ob spodnjem levem robu dokumenta: »Sigi freiherr Zu Egkh Stodtholter Ambdtes verwolter« (Baron Žiga Egkh) in »Bar Walcher d. Canz[ist]«.

<sup>27</sup> Na podlagi napisa na hrbtni strani patenta ugotovimo, da je bil poslan gospostvu Škofja Loka. Gospostvo je dokument datiral po obeh koledarjih, saj je prvi navedeni datum, 22. oktober, po julijanskem, drugi, 1. november, pa po gregorijanskem koledarju (razlika med datumoma je 10 dni korekcije med koledarjema).

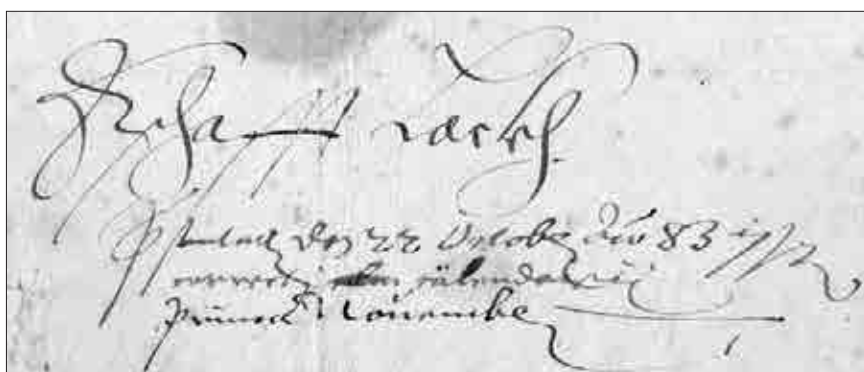
<sup>24</sup> Prav tam.

<sup>25</sup> Edicijska načela sledijo navodilom za transkribiranje in objavo zgodnjenoenovoseških nemških tekstov revije *Acta ecclesiastica Sloveniae* (Priporočila za izdajanje, str. 385–392) in smernicam nemškega zgodovinarskega združenja *Gesamtverein der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine* (*Richtlinien für die Edition*, str. 28–39). Transkripcija besedila sledi izvorniku z nekaj izjemami, in sicer: enopomenske okrajšave in ligature so razrešene brez opomb, na primer *vñ* → *und*, razen okrajšave *etc.*, ki ni razrešena, večpomenskih okrajšav v dotičnem dokumentu ni; črke: *i, j, u, v* in *w* smo zapisovali v skladu z njihovo glasovno vrednostjo, prav tako tudi nismo ločevali dolgega *s*: *fod* ostrega *s*; *s*; dosledno smo uporabljali redukcijo podvojenih soglasnikov znotraj besed, na primer *vnnd* → *und*; ločila smo poenotili v skladu s slovničnimi pravili, ohranili pa smo znake /. V ostalih primerih se transkripcija drži predloge. Ker gre za tisk, smo se pri pisanju velikih in malih črk zvesto držali predloge, v skladu s katero s tudi besede pisane skupaj ali narazen. Vsi diakritični znaki so dosledno navedeni, ko gre za nadpisano črko *e*, na primer *ä, ö* in *ü*, kadar pa so ta mesta označena s preglasti, transkripcija temu zvesto sledi: *ä, ö* in *ü*. Lastna imena so pisana v obliki, ki ustreza predlogi, na primer *Carl*. Zapis samoglasnikov nismo nikjer spreminjali. V tisku se uporabljajo različne vrste črk, večina teksta je v nemškem jeziku in v tiskani gotici, besede, ki so v predlogi natisnjene v humanistični pisavi, so v transkripciji v ležečem tisku, na primer: *Fragmentum*. Transkripcija je opremljena s štejetjem vrstic, številke vrstic so navedene v nadpisani obliki, na primer: [<sup>1</sup>]. Odlomki v opombah, ki so povzeti po ediciji virov *Acten und Correspondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Erzherzog Karl II. (1578–1590)*, zvesto sledijo transkripcijam Johanna Losertha in njegovim transkripcijskim načelom.





Patent nadvojvode Karla II. o uvedbi gregorijanskega koledarja (ARS, AS 1097, Zbirka normalij, 2. mapa).



Dvojna datacija na hrbtni strani patenta (ARS, AS 1097, Zbirka normalij, 2. mapa).

### Prevod

Mi, Karel, po milosti božji nadvojvoda v Avstriji, vojvoda v Burgundiji, na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Württemberškem itd., grof Tirolske in Goriške itd.

Sporočamo vsem in vsaki naši podrejeni gosposki in podložnikom, ki živijo v naših kneževinah in deželah, našo milost in vam oznanjamo svojo milostno zahtevo. Potem ko je rimskocesarско veličanstvo, naš premilostljivi ljubljeni gospod in bratranec,<sup>28</sup> za prihajajoči mesec oktober v Svetem rimskem cesarstvu nemške narodnosti ter v kraljestvih in deželah njegovega veličanstva dal objaviti prenovljeni koledar in

nas pozval, naj se [tudi] mi v skladu z njim ravnamo, in potem ko nam je njihovo cesarsko veličanstvo poslalo primerek<sup>29</sup> tega koledarja, mi sedaj nekaj odtiskov pošiljamo v objavo škofom, vikarjem ter arhidiaonom v naših kneževinah in deželah.

Naš milostni ukaz je, da po objavi poskrbite, da se bo na vašem območju skladno z njo živelo, sicer sledita naša nemilost in kazen. To naj se torej zgodi skladno z našo odločno voljo in odločitvijo.

Dano v našem mestu Gradcu, petindvajsetega dne septembra, v triinosemdesetem letu.

Po ukazu presvetlega  
gospoda nadvojvode, [izdano] v [tajnem] svetu<sup>30</sup>

<sup>28</sup> Nadvojvoda Karel II. cesarja imenuje bratranca, kar je bila vljudnostna fraza med visokim plemstvom, izkazovanje naklonjenosti in izražanje skupne pripadnosti najvišji eliti. Karel II. je bil sicer po biološki sorodstveni vezi stric cesarja Rudolfa II.

<sup>29</sup> Verjetno *Tabula nova*.

<sup>30</sup> Tajni svet – deželno knežji urad v Gradcu, ki je po vsej verjetnosti izdal patent.

## Komentar

Patent je po julijanskem koledarju datiran 25. septembra 1583. Na podlagi datacije na hrbtni strani ugotovimo, da je bil patent v Škofji Loki, mestu in gospostvu, ki ga je leto poprej močno prizadela kuga,<sup>31</sup> prezentiran 22. oktobra po julijanskem, oziroma 1. novembra po gregorijanskem koledarju. Dvojna datacija daje slutiti, da so na nekaterih gospostvih najkasneje v drugi polovici oktobra že uporabljali tudi gregorijanski koledar. Koliko so uvajanju koledarske reforme na Škofjeloškem botrovale lokalne politično-konfesionalne razmere, je težko reči. Gospostvo je bilo sicer cerkveno, vendar je imetnik – freisinski škof – ravno v tem času izgubljal svojo oblast nad mestom, saj se je v njem močno razširil protestantizem. Od leta 1579 dalje so Ločani za mestnega sodnika ponovno volili protestanta, popolnoma protestantski je bil notranji svet, z reformacijo pa je vsaj simpatizirala tudi večina v zunanjem svetu. Protestanti so si v mestu uredili svojo molilnico in šolo, protestantsko nastrojen je bil tudi loški oskrbnik Filip Siegesdorfer. Freisinski škof je začel svojo oblast nad mestom ponovno utrjevati šele s prihodom komisije na gospostvo leta 1585, naslednje leto pa je bil odstavljen še oskrbnik Siegesdorfer.<sup>32</sup>

Karel II. je o uvedbi koledarja nato razposlal še različne ukaze podrejenim gosposkam v svojih deželah. Na Kranjskem je bil to zlasti deželni vicedom, čigar službo je tedaj opravljal protestantski sorodnik znanega tržaškega škofa Petra Bonoma, Nikolaj Bonomo (vicedom med letoma 1578 in 1591).<sup>33</sup> Zanimivo je, da se v zbirki cesarskih odredb – *Sammlung von Verordnungen* – fonda Deželnih stanov za Kranjsko ni ohranil noben nadvojvodov ukaz, povezan z uvedbo gregorijanskega koledarja.<sup>34</sup>

V patentu nadvojvoda navaja, da je cesar izdal prenovljeni koledar za svoje dedne kraljevine in dežele ter za celotno cesarstvo, vendar je bilo v skladu z dogodki na augsburškem državnem zboru prejšnjega leta sklenjeno, da bodo gregorijanski koledar uvedli le katoliški teritoriji v cesarstvu, ne glede na protestante, tako augsburške kot reformirane veroizpovedi.

Notranjeavstrijska vlada<sup>35</sup> je po sklepu nadvojvodovega tajnega sveta izdala patent o uvedbi gregorijanskega koledarja v notranjeavstrijskih deželah. Joseph von Zahn poroča, da je vlada patentu priložila tudi primerek koledarja, ki je obsegal zadnje tri mesece leta 1583. Tako naj bi koledarska reforma na

Štajerskem predvidoma nastopila 5. oktobra 1583, oziroma naj bi bil ta dan v skladu z novim koledarjem 15. oktober.<sup>36</sup> Kot bomo videli kasneje, so se protestantski stanovi temu uprli.

Na podlagi napisa: »*Herrschaft Lackh. present[iert] den 22 October Anno 83isten. correctii cāendarii Primæ Novembris*« na hrbtni strani primerka Karlovega patenta, poslanega gospostvu Škofja Loka, ki ga v Zbirki normalij hrani Arhiv Republike Slovenije, lahko sklepamo, da je Kranjska novi koledar uvedla pozneje, kot je velel deželnoknežji patent, očitno na prelomu oktobra in novembra. Nemara se je to zgodilo prav 22. oktobra, ko bi lahko preskočili na 1. november. Izvajanje koledarske reforme je bil dolgotrajen postopek, ki ni potekal v vseh organizacijah in uradih v deželi istočasno. Po navedbah Augusta Dimitza so stanovi spoštovali deželnoknežji patent in v svoje svetno poslovanje uvedli gregorijanski koledar, zataknilo pa se je pri njegovi uvedbi v liturgiji deželne protestantske Cerkve.<sup>37</sup>

Na Koroškem pri uvajanju koledarja do večjih težav ni prišlo, saj so prav Koroški konec decembra Kranjcem svetovali uvedbo novega koledarja tudi v liturgiji protestantske deželne Cerkve.<sup>38</sup> Da je Koroška brez večjih težav javno sprejela gregorijanski koledar, poroča tudi Dirk Steinmetz.<sup>39</sup> Sklepamo lahko, da je deželni knez gregorijanski koledar zlahka uveljavil na Goriškem, saj je tam s protestantsko opozicijo pometel že leta 1579. Vendar so se nato razširila poročila, da naj bi se v Gorici neki oreh »odzval« na papeževo reformo in vzcvetel deset dni prej.<sup>40</sup> Poročil o težavah pri reformi koledarja v Trstu in na Reki še ne poznamo. Se je pa novemu koledarju odločno uprlo protestantsko plemstvo na Štajerskem.

## Politično-konfesionalne razmere v notranjeavstrijskih deželah v času gregorijanske reforme

Politika je bila v tem času, ki so ga zaznamovala verska trenja, tako tesno povezana z religijo, da so imeli skoraj vsi politični spori tudi močno izražen konfesionalni predznak. S sklenitvijo sicer ustne bruške verske pacifikacije leta 1578 so protestantski stanovi pristali na financiranje hrvaške in slavonske vojne krajine v zameno za verske privilegije. Tako so na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem nastale sicer legitimirane deželne protestantske Cerkve, ki pa se niso smele prosto razvijati.<sup>41</sup> Protestanti so nato določila pomiritve delno prekršili in s tem dali knezu priložnost, da je začel protireformacijo.<sup>42</sup> Leto dni po sklenitvi bruškega libela se je v Münchnu sesta-

<sup>31</sup> Valvasor, *Die Ehre, Band 4., XV. Buch*, str. 505.

<sup>32</sup> Blaznik, *Škofja Loka*, str. 248–249.

<sup>33</sup> Klun, *Archiv 1*, str. 96; Košir, *Stanovska*, str. 69.

<sup>34</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., šk. 935. *Sammlung von Verordnungen verschiedenen Inhalts aus dem 16. und 17. Jahrhundert*.

<sup>35</sup> Notranjeavstrijska vlada je to ime prevzela šele po letu 1619, prej se v virih imenuje spodnjeavstrijska vlada. Da bi se izognili morebitni zamenjavi z deželo Avstrijo pod Anizo, današnje deželo Spodnjo Avstrijo, bomo v članku uporabljali ime notranjeavstrijska vlada.

<sup>36</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 128.

<sup>37</sup> Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 103–104.

<sup>38</sup> Prav tam, str. 104.

<sup>39</sup> Steinmetz, *Die Gregorianische Kalenderreform*, str. 177.

<sup>40</sup> Duncan, *Koledar*, str. 378.

<sup>41</sup> Jerše, Vera, upanje, oblast, str. 72–73.

<sup>42</sup> Dolinar, *Die Gegenreformation*, str. 330.



*Nadvojvoda Karel II., deželni knez notranjeavstrijskih dežel (1564–1590) (po: Kranjski deželni privilegiji, str. 57).*

la konferenca treh katoliških deželnih knezov, kjer so gostitelj, bavarski vojvoda Viljem V., ter gosta, tirolski nadvojvoda Ferdinand in notranjeavstrijski nadvojvoda Karel II., obravnavali grozeči protestantski vzpon v Karlovih dednih deželah. Konferenca je sklenila, naj deželni knez dosledno uveljavi svojo pravico določanja religije v deželi, ki mu pripada na osnovi sklepov augsburškega miru iz leta 1555.<sup>43</sup> Udeleženci so si bili enotni, da protestantom podeljenih pravic ni mogoče kar preklicati, temveč jih gre odpraviti postopno, z ukinitvijo protestantskih tiskarn, odpravo patronatske pravice plemičev, ki župnijske cerkve podeljujejo protestantskim pastorm, omejitvijo protestantskega bogoslužja le na plemstvo in štiri s pacifikacijo določena mesta (Gradec, Celovec, Ljubljano in Judenburg) ter z zamenjavo protestantov v knežjih uradih s katoličani.<sup>44</sup>

Karel je opustil svojo začetno popustljivo katoliško držo<sup>45</sup> in še istega leta 1579 zadušil sicer šibkejši protestantizem na Goriškem,<sup>46</sup> medtem ko se je v ostalih deželah omejil na manj drastične ukrepe, kot so izgoni predikantov iz posameznih mest. Politično konfesionalni konflikt med deželnim knezom in stanovi se

je dalje zaostroval po letu 1580, zlasti na Štajerskem.<sup>47</sup> Do pravega vrenja je prišlo med zasedanjem deželnih zborov na prelomu let 1580 in 1581, ko je nadvojvoda 10. decembra 1580 izdal dekret, s katerim je namegal prepovedati udeležbo pri protestantskem bogoslužju za prebivalce deželnoknežjih mest. Plemstvo se je hitro povezalo z meščani in odklonilo potrditev davkov za obrambo pred Turki. Karlove prošnje za denarno pomoč na tujem niso obrodile sadov.<sup>48</sup> Spor se je dodatno zaostрил zaradi izjave graškega nuncija, češ da je bilo že pred dvema letoma sklenjeno, da bo protestantizem v deželi uničen, čemur je sledila burna reakcija stanov.<sup>49</sup> Naposled so v strahu pred zaostritvijo krize kranjski stanovi prekinili obstrukcijo in pristali na kontribucijo, štajerski deželni zbor pa je vztrajal, vse dokler ni deželni knez 3. februarja 1581 popustil in preklical svoj decembrski odlok.<sup>50</sup> Napetost in medsebojno nezaupanje med konfesionalnima skupnostma v deželi kljub začasni pomiritvi nista izginila, temveč sta kmalu povzročila nove napetosti. Poslaniki treh notranjeavstrijskih dežel so v Augsburgu leta 1582 državnemu zboru cesarstva predložili verske pritožbe zoper svojega deželnega kneza Karla II.<sup>51</sup> Ko sta na telov 1582 graška predikanta David Tonner in Bernhard Egen ostro pridigala, je katoliška stran na čelu z jezuiti pri knezu dosegla ukaz o izgonu Bernharda Egena, ki ni smel več pridigati ter je moral v roku treh tednov zapustiti dežele nadvojvode Karla II., ki je bil ogorčen nad ravnanjem štajerskih stanov. Štajerci so se v zadevi Egen posvetovali tudi s svojimi kranjskimi kolegi.<sup>52</sup>

Protireformacijski ukrepi so nato najprej pregnali protestante s podeželja in s cerkvenih posesti, čemur so sledili ukrepi proti protestantizmu v mestih in posamični izgoni predikantov. Do konca osemdesetih let je nadvojvoda tako rekatoliziral kmečko prebivalstvo na cerkvenih gospodstvih Bled in Škofja Loka, naredil konec protestantskemu tisku v Ljubljani, ustavil plemiško prilaščanje cerkvenih posesti, odstavil protestantske mestne sodnike ter odstranil protestante z dvora in osrednjih notranjeavstrijskih uradov. Deželnemu knezu so podpora nudili zlasti jezuiti in notranjeavstrijske škofije, katerih škofovska mesta so zasedle izrazitejše osebnosti od prejšnjih.<sup>53</sup>

### Uvedba gregorijanskega koledarja na Kranjskem

#### *Urad kranjskega deželnega vicedoma in novi koledar*

Deželnoknežjim ukazom o uvedbi novega koledarja je na Kranjskem najverjetneje prvi sledil urad

<sup>43</sup> Prav tam, str. 330–331.

<sup>44</sup> Grafenauer, Boj deželnega, str. 300.

<sup>45</sup> Jerše, Vera, upanje, oblast, str. 73.

<sup>46</sup> Štih, Simoniti, *Na stičišču*, str. 251.

<sup>47</sup> Grafenauer, Boj deželnega, str. 300.

<sup>48</sup> Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 85–86.

<sup>49</sup> Grafenauer, Boj deželnega, str. 300–301.

<sup>50</sup> Pörtner, *The Counter-Reformation*, str. 85–86.

<sup>51</sup> Klun, *Archiv* 1, str. 46.

<sup>52</sup> Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 103–104.

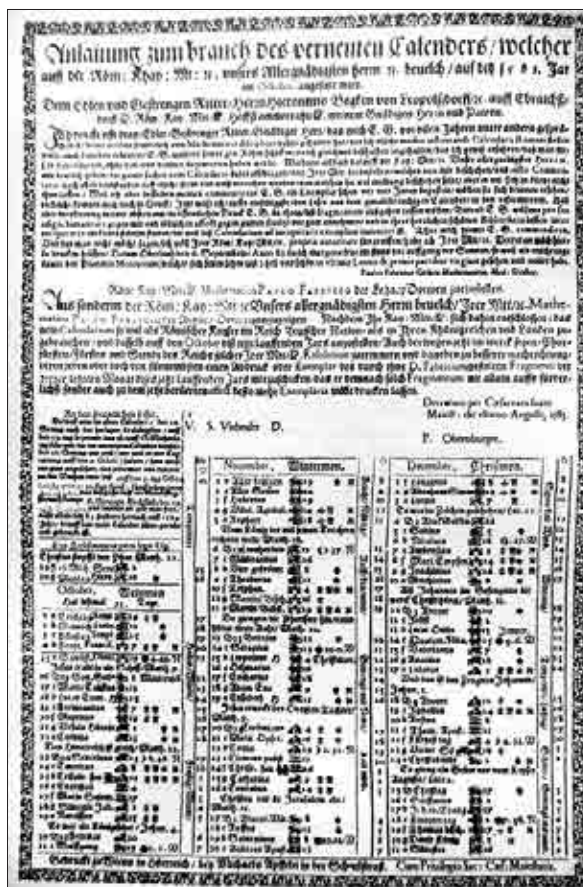
<sup>53</sup> Štih, Simoniti, *Na stičišču*, str. 251–252.



deželnega vicedoma, ki je skrbel za komorno posest v deželi. Takratni kranjski deželni vicedom Nikolaj Bonomo (vicedom 1578–1591)<sup>54</sup> je bil sorodnik tržaškega škofa Petra Bonoma, po veroizpovedi je bil protestant ter je na Kranjskem opravljal več stanovskih in deželnoknežjih služb.<sup>55</sup>

Na podlagi gradiva v zvezi z reformo koledarja, ki se je ohranilo v vicedomskem arhivu, lahko sklepamo, da je nadvojvoda poleg zgoraj navedenega patenta s 25. septembra 1583 izdal več različnih ukazov, namenjenih različnim oblastnim organom. Tako je vicedomski urad v Ljubljani prejel poseben ukaz podobne vsebine kot patent, v katerem je Karel II. svojim podrejenim gosposkam posebej naročal, naj se uredbe držijo in jo izvajajo.<sup>56</sup> Poleg tega je izdal še ukaz, naj se starih, že natisnjenih koledarjev za prihajajoče leto 1584 ne prodaja in uporablja, temveč naj se ravna v skladu z novim koledarjem.<sup>57</sup>

Kot povsod po Evropi, kjer so oblasti uvedle gregorijanski koledar, je zaradi izpuščenih desetih dni tudi na Kranjskem prišlo do zmede v različnih finančnih poslih, zato je deželni knez v ukazu z 22. oktobra 1583 (po gregorijanskem koledarju) zagotavljal, da glede izpuščenih desetih dni ni spregledal nevarnosti škode, ter ukazal, naj vsi plačujejo svoje obresti ali druge donose, tudi plače provizorijev, miloščine in ostale zadeve. Glede finančnega poslovanja je naročil še: »... kar zadeva delež onih zgoraj omenjenih, v novem koledarju izpuščenih desetih dni jih strankam in uradnikom ne samo odštejte, temveč obenem pazite, da bodo take časovne spremembe strankam pravilno zavedene v pogodbe in da se bo temu ustrezno v bodoče prav tako pravilno izvajalo izplačilo. Ne nasprotujemo, da bi tej ali oni stranki, ki bi to zahtevala, zaradi velikega pomena njeno staro pogodbo po izteku obnovili in jo dali prepisati, da bo v celoti vse urejeno vodeno in da zaradi vašega uradovanja ne bo nihče oškodovan.«<sup>58</sup>



*Anleitung zur Einführung des gregorianischen Kalenders im Reich – Navodilo za uvedbo gregorijanskega koledarja v Cesarstvu (4. 10 – 15. 10. 1583) (Steinmetz, Die Gregorianische Kalenderreform, str. 170).*

Novi koledar se je uveljavljal le mukoma, delno zaradi nasprotovanja protestantov, delno zaradi praktičnih težav. Upravitelj deželnega glavarstva Volf grof Thurn<sup>59</sup> (deželni glavar je bil takrat očitno odsoten)<sup>60</sup> in vicedom Nikolaj Bonomo sta zato izdala poseben ukaz, naj se vse prebivalstvo dežele drži novega koledarja, ter se sklicevala na deželnoknežji ukaz z dne

<sup>54</sup> Nicolaus Bonomo (Klun, *Archiv* 1, str. 96).

<sup>55</sup> Košir, *Stanovska uprava*, str. 69.

<sup>56</sup> ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 95–96.

<sup>57</sup> »Daneben ist unser Beuelch das ir darob seyet und verordnung thuet, Damit die alten Callender, auch die jenigen so auf das khunfftig vier und Achtzigsten Jar, alberaith und gedruetkht ferner nit faill gehabt noch gebraucht, sonder sich menigklich die verwurten Callender Betrag und sich derselben gemäß verhalte« (ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 103).

<sup>58</sup> »... das ihenig was sich auf obgedachte in dem neuen Callender aufgelaßne Zehen tag, prorata gebürt, nit allain defalcieren und den Partheyen auch Officiieren, in alweeg abziehen, sonder daneben bedachtsein wellet, solche veränderung der Jars Zeit, wie ordenlich auf der dahin verwisens Partheyen verschreibungen zuvermerken, also auch demselben nach die bezallungen künftiglich gleichfalls ordenlich darauf zuthuen. Wie uns dann nit zu widersein solle, ainer und der andern Parthei, die solches begern wurde, von desto besserer wichtigkheit wegen, ire alte Verschreibungen ablaufendermassen, zu vernewern und umschreiben zu lassen. Also das ir in Suma der sachen dits falls dermassen recht zu thuen werdet wissen, damit uns hierinen bei diser eurer Ambsverwaltung, zu nachtail allerding nichts ubersehen« (ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 100–101).

<sup>59</sup> Wolff Graff und Freyherr von Thurn und zum Creüz (ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 103).

<sup>60</sup> Klun napačno poroča, da je bil deželni glavar med letoma 1566 in 1585 baron Herbard Auersperg (kar ne drži, saj je Herbard leta 1575 padel v bitki pri Budačkem), tega naj bi leta 1585 nasledil baron Vajkard Auersperg, temu pa naj bi se istega leta sledil grof Janez Ambrož Thurn. Valvasor podobno poroča, da je bil Herbard Auersperg deželni glavar med letoma 1566 in 1575, Vajkard Auersperg pa med letoma 1576 in 1585, ko ga je nasledil grof Janez Ambrož Thurn, vendar tudi ta vrstni red ni točen, saj je Vajkard Auersperg umrl že leta 1581 v Karlovcu. Odprto torej ostaja vprašanje, kdo je bil deželni glavar med letoma 1581 in 1585. Iz gradiva v arhivu kranjskega deželnega vicedoma izvemmo le, da je deželnega glavarja v tem času nadomeščal grof Volf Thurn (Klun, *Archiv* 1, str. 83; Valvasor, *Die Ehre*, Band 3, str. 65–66; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 96–98).



25. septembra, ki je prepovedoval prodajo in uporabo starih koledarjev.<sup>61</sup>

O izvedbi koledarske reforme na Kranjskem je med deželnoknežjimi organi v Gradcu in uradom vicedoma v Ljubljani verjetno potekala živahna korespondenca, saj je bil vicedom nadvojvodov najzanesljivejši uradnik v deželi. Na žalost se je v vicedomskem arhivu ohranil le del tega dopisovanja. Dne 4. januarja 1584 (po gregorijanskem koledarju) je Karel II. pisal Volfu Thurnu, upravitelju deželnega glavarstva, in vicedomu Nikolaju Bonomu ter jima naročil, naj notranjeavstrijski vladi pošljeta poročilo o tem, kako se kranjski poverjeniki držijo novega koledarja. Vicedom je 17. januarja vladi poslal poročilo, v katerem je omenjal prejšnje poročilo, ki je bilo v Gradec očitno poslano že decembra prejšnjega leta, vendar se v Ljubljani na žalost ni ohranil niti koncept. V svojem januarskem poročilu vladi je Bonomo zapisal, da so se poverjeniki<sup>62</sup> koledarski reformi upirali, ker so čakali na to, kakšen bo razvoj dogodkov v sosednjih deželah Koroški in Štajerski ter kako bodo ravnali tamkajšnji stanovski poverjeniki. Uvedbo koledarja naj bi oteževalo tudi dejstvo, da ga še niso uvedli vsi uradi ter da je v deželi primanjkovalo koledarjev, kar je povzročalo veliko zmedo. Zato so vlado pozvali, naj na Kranjsko pošlje natisnjene nove koledarje.<sup>63</sup>

Razvidno je, da so se kranjski poverjeniki skupaj s celotnim deželnim zborom, vsaj kar zadeva protestante, pri odločitvah precej zanašali na ravnanje koroških in še zlasti štajerskih kolegov. Najsamozavestnejši med notranjeavstrijskimi stanovi so bili vsekakor štajerski, ki so se koledarski reformi deželnege kneza tudi najdlje upirali. Vendar lahko izgovore kranjskih poverjenikov, češ da bodo z uvedbo novega koledarja počakali na štajerske in koroške kolege, razlagamo tudi kot taktiko zavlačevanja. Štajerska je sicer kot največja med notranjeavstrijskimi deželami v vseh zadevah imela primat pred ostalimi, vendar so se tudi štajerski stanovi knezovim ukazom izmikali in se izogovarjali na stanove cesarstva, češ da bodo počakali na njihovo odločitev. Odlašanje izpolnjevanja deželnoknežjih ukazov pod pretvezo čakanja na odločitve drugod je bila očitno preverjena taktika deželnih stanov v številnih deželah cesarstva.

Težave, ki so pri uvajanju gregorijanskega koledarja nastale na lokalni ravni zaradi nereda znotraj same katoliške Cerkve in šibkega uradniškega aparata, so jasno vidne na primeru arhidiakonata Ribnica. V arhivu kranjskega vicedomskega urada se je ohranila korespondenca na to temo, saj je deželni knez očitno izvedel za tamkajšnje težave. Dne 4. januarja 1584 (po gregorijanskem koledarju) je zato Karel pisal ribniškemu arhidiakonu Andreju Meruli<sup>64</sup> in se pritoževal, da se pogosto celo katoličani ne držijo novega koledarja, ter poizvedoval o razmerah na Ribniškem: »... na kakšen način so bili podložniki, in med njimi tudi katoličani, na več krajih ne le neposlušni, temveč so tudi uporabljali stari koledar, zaradi česar tudi na tvojem območju sedaj vlada enaka nepokorščina.«<sup>65</sup>

Nadvojvoda je ribniškemu arhidiakonu še naročil, naj notranjeavstrijski vladi posreduje poročilo o tej zadevi ter naj v njem poimensko navede podložnike, ki se niso držali novega koledarja. Za izboljšanje razmer je velel, naj župniki podložnike in župljane poučijo o novem koledarju: »... da župniki glede koledarja, na zdaj omenjen način in tudi sicer po potrebi, podučijo podložnike in župljane, ki zdaj morda odklanjajo koledar samo zaradi nesporazuma.«<sup>66</sup>

Zgornja navedka kažeta na slabo stanje po župnijah na Kranjskem. Razmere so bile še zlasti slabe v župnijah, ki so pripadale oglejskemu patriarhatu, saj je imel patriarh le malo nadzora nad njimi, zato so na teh območjih pobudo pogosto prevzeli protestantski plemiči in si prilaščali beneficije.<sup>67</sup> Razmere so bile neurejene tudi na Ribniškem. Anton Skubic piše, da je tamkajšnji arhidiakon Merula simpatiziral s protestantizmom. Vizitator škof Pavel Bizancij je oktobra 1581 v svojem poročilu zapisal, da je v Ribnici malo katoličanov; tega leta naj bi imeli le petsto obhajancev in samo osemdeset birmancev. Protestantski plemiči so gospodovali na gradovih Ribnica, Breg in Ortnek. Ko je župnijo nekaj let kasneje vizitiral Francišek Barbaro, je pri arhidiakonu Meruli našel več protestantskih knjig. Leta 1582 je Merula naslednjemu vizitatorju Polidorju pl. Montagnani odrekel pokorščino, zato ga je ta dal zapreti in za komisarja ribniške župnije postavil kočevske-

<sup>61</sup> Ukaz, ohranjen v Vicedomskem arhivu, je bil namenjen na Dolenjsko (ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 103).

<sup>62</sup> Valvasor za dotični leti navaja naslednje poverjenike; leta 1583 so to bili: Martin Gall (*Merth Gall*), Janez Gallenberg (*Hanns von Gallenberg*), Baltazar Rasp (*Balthasar Rasp*) in Volf Neuhaus (*Wolff von Neuhaus zum Neukhoff*). Leta 1584 so bili poverjeniki: Leonard Formentin (*Leonhard Formentin*), Martin Gall (*Merth Gall*), Jošt Mordax (*Jobst Mordax*) in Franc Kristof Gall (*Franz Christoph Gall*) (Valvasor, *Die Ehre, Band 3., IX. Buch*, str. 86).

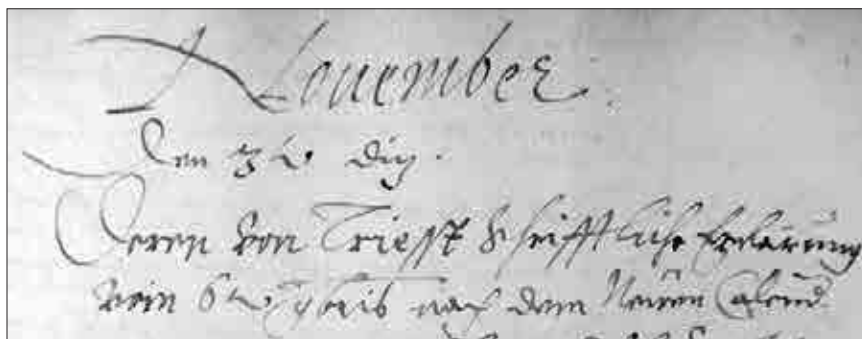
<sup>63</sup> ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 119–121.

<sup>64</sup> V virih dotični ribniški arhidiakon nastopa pod imenom *Andree Merula*, tako ga imenuje tudi Janez Vajkard Valvasor, medtem ko ga Anton Skubic imenuje *Andrej Mešuta*. Mi bomo uporabljali slovenizirano varianto zapisa v viru (Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 114–117).

<sup>65</sup> »... waffmassen an mehr ortten ettliche Underthonen und darunder auch Catholische die gehorsamb nicht laisten, sondern sich des alten Callenders gebrauchen, wofür nun in deinem district der gleichen Ungehorsamb gebraucht wurde« (ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 105–106).

<sup>66</sup> »... das die Underthanen und Pfarrleitt durch die Pfarrer, jezť vermelder massen und sonst der notturfft nach diß Callenders halber, underricht werden, die villeicht sonst allain auß ainem mißverstands sich der haltung des Callenders der Zeit noch verwidern« (ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 105–106).

<sup>67</sup> Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 119.



3. november 1583 – zadnja datacija po julijanskem koledarju v deželnozborskem protokolu (ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, Landtags Protocol No. 3, fol. 434 b).

ga župnika. Skubic še poroča, da ni znano, kaj se je nato zgodilo z zaprtim arhidiakonom Merulo, je pa ribniško župnijo že naslednje leto, 1583, prevzel nov župnik, David Reiffenberger.<sup>68</sup> Kot poroča Skubic, je protestantizmu naklonjeni arhidiakon Merula že leta 1583 končal za zapahi, vendar je pismo nadvojvode Karla II. s 4. januarja 1584 še vedno naslovljeno nanj. Sklepamo lahko, da v Gradcu očitno še niso vedeli za zamenjavo, saj je župnijo tedaj že vodil Reiffenberger. Nemara je slabši obveščenosti notranjeavstrijskih organov botrovalo tudi dejstvo, da je župnija Ribnica pripadala oglejskemu patriarhatu.

Zapletene razmere na terenu so uvajanje gregorijanskega koledarja zavleklo dolgo v leto 1584. Dne 27. junija je nadvojvoda vicedomu Bonomu pisal, da ga je novi ribniški arhidiakon David Reiffenberger obvestil, da so se podložniki na gospodstvu Poljane ob Kolpi (danes Stari trg ob Kolpi) izkazali za nepokorne, ker še vedno ne spoštujejo novega koledarja. O tej zadevi je (zastavni) imetnik gospodstva Volf pl. Schnitzenbaum<sup>69</sup> molčal in zoper to tudi ni ničesar ukrenil. Še več, celo sam je sodeloval pri tem početju. Karel II. je čutil potrebo po odpravi tega neprimer-

nega vedenja, ki daje za povrh še slab zgled drugim. Kranjskemu deželnemu vicedomu je še naročil, naj poskrbi, da se bodo omenjeni podložniki držali novega koledarja, in naj tiste, ki bi se še naprej upirali njegovi rabi, ustrezno kaznuje.<sup>70</sup>

Nadvojvodo je o nespoštovanju gregorijanskega koledarja gotovo opozoril novi ribniški arhidiakon Reiffenberger, ki je bil za razliko od svojega, protestantizmu naklonjenega predhodnika nesporno katoliško naravnani in se je med svojim službovanjem boril proti širitvi ljudskih verovanj med farani.<sup>71</sup> Njegove zveze s Poljanami ob Kolpi pa potrjuje tudi Majda Smole, ki pravi, da je David »Reifberger«, kot ga imenuje, kanonik v Novem mestu, arhidiakon v Ribnici in župnik v Poljanah ob Kolpi. Dne 24. aprila 1584 je Reiffenberger župnijo Poljane podelil v upravljanje Pavlu Slečiču za čas do jurjevega 1585, saj zaradi drugih obveznosti ni mogel skrbeti zanjo in ni hotel, da bi ostala brez službe božje.<sup>72</sup> Reiffenberger je bil torej v času, ko je nastalo poročilo za Gradec, tudi župnik v Poljanah ob Kolpi in je tamkajšnje razmere brez dvoma dobro poznal.

5. julija 1584 je vicedom Bonomo pisal baronu Volfu Schnitzenbaumu in mu očital, da ne stori ničesar zoper neposlušnost svojih podložnikov z gospodstva Poljane ob Kolpi. Naročal mu je, naj se, kot povsod drugod po deželi, tudi na njegovem gospodstvu podložniki držijo novega koledarja. (Zastavnega) imetnika neposlušnega gospodstva je še seznanil z vsebino deželnoknežjega ukaza in zahteval, da se podložniki, ki bi se še dalje upirali, poimensko navede, ter jim zagrozil s telesnimi in gmotnimi kaznimi.<sup>73</sup>

Sklepamo lahko, da so se podobni primeri kot na Ribniškem in v Poljanah ob Kolpi dogodili še kje na Kranjskem ali v drugih notranjeavstrijskih deželah, vendar viri na to temo zaenkrat še niso znani.

<sup>68</sup> Prav tam, str. 114–117. David Reiffenberger je bil ribniški arhidiakon med letoma 1583 in 1588 (prav tam, str. 119), Majda Smole ga imenuje »David Reifberger« (Smole, *Vicedomski urad* 5, str. 190, 473), naš vir pa »David Steifberger« – ta vir izvira iz deželnoknežje pisarne v Gradcu in je zato morda zapis napačen (ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 109–110).

<sup>69</sup> Volf pl. Schnitzenbaum ali, kot ga imenuje naš vir, *Wolff Schnitzenpaumb Freyherr zu Sonneggkh* (ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 113–114) je bil po navedbah Majde Smole lastnik gospodstva Poljane ob Kolpi med letoma 1612 in 1623, medtem ko je bil lastnik gospodstva v času koledarskega spora Viljem pl. Schnitzenbaum. Viljem je gospodstvo posedoval med letoma 1562 in 1612, vendar lahko sklepamo, da je bil že pred tem zastavni imetnik gospodstva. Družina pl. Schnitzenbaumov je gospodstvo od Habsburžanov pridobila sredi 16. stoletja in ga leta 1623 prodala Khislom (Smole, *Graščine*, str. 376, 679). Nespoštovanju koledarske reforme na gospodstvu je verjetno botrovala tudi protestantska vera lastnikov. Za Viljema Schnitzenbauma lahko z gotovostjo trdimo, da je bil protestant, saj so se njegovi slugi leta 1598 v Ljubljani spopadali s katoličani; zelo verjetno je bil protestant tudi Volf pl. Schnitzenbaum (Gruden, *Zgodovina*, str. 822).

<sup>70</sup> ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 109–110.

<sup>71</sup> Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 117–120.

<sup>72</sup> Smole, *Vicedomski urad* 5, str. 190.

<sup>73</sup> ARS, AS 1, Vicedomski urad, fasc. I/90, šk. 156, lit. C, št. I, 113–114.

### Deželni stanovi, stanovska uprava in uvajanje novega koledarja

Pretežno protestantski kranjski deželni zbor je januarja 1583 kljub protestom stanu prelatov in katoliškega deželnega glavarja Janeza Ambroža barona Thurna<sup>74</sup> sprejel verske pritožbe v deželnozborski odgovor deželnemu knezu.<sup>75</sup> Sicer so to leto na Kranjskem zaznamovale predvsem priprave na tisk Dalmatinovega slovenskega prevoda Biblije, zato sta 10. aprila Jurij Dalmatin in Adam Bohorič s tremi spremljevalci iz Ljubljane odpotovala na Württemberg. Maja prihodnje leto je bilo v Ljubljani že precej izvodov slovenskega Svetega pisma.<sup>76</sup> Kranjski deželni zbor se je ukvarjal še z nasvetom štajerskim kolegom glede izгона zgoraj omenjenega predikanta Bernharda Egena ter jim predlagal, da se glede na trenutne razmere ne bi dalo doseči drugega, kot da se nadvojvodo prosi, naj ustavi izvajanje ukaza o izgonu Egena, ter da se o zadevi razpravlja na naslednjem generalnem deželnem zboru.<sup>77</sup>

Karlov patent z dne 25. septembra 1583 je predvideval uvedbo novega koledarja že čez deset dni, to je 5. oktobra oziroma 15. oktobra po novem koledarju. Po navedbah Augusta Dimitza naj bi kranjski stanovi takoj sprejeli gregorijanski koledar, saj naj bi bile vse stanovske obravnave nemudoma datirane po novem koledarju.<sup>78</sup> Vendar je na podlagi zgoraj omenjenega Karlovega pisma upravitelju deželnega glavarstva in deželnemu vicedomu z dne 4. januarja 1584, v katerem nadvojvoda poizveduje, ali se poverjeniki res držijo novega koledarja, mogoče sklepati, da vse le ni potekalo tako gladko. Verjetno so nekateri stanovski uradi sprejeli koledar v svetno rabo prej, drugi kasneje, vsekakor pa novega koledarja pred koncem leta ni sprejela kranjska protestantska Cerkev pod vodstvom superintendenta Kristofa Spindlerja.

Uvajanje novega koledarja pri stanovih lahko spremljamo v deželnozborskem protokolu za leto 1583.<sup>79</sup> Dan, ko naj bi po deželnoknežjem patentu koledarska reforma stopila v veljavo, 5. oktober, je v protokolu datiran še po julijanskem koledarju: »*October 83ten, den 5ten diz ...*«.<sup>80</sup>

Prvič je bil novi koledar v dataciji omenjen 3. novembra, vendar v povezavi s pismom Tržačanov, datiranim po gregorijanskem koledarju: »*November den 3ten diz. Deren von Triest schriftliche Erklärung von*

*6ten 9bris nach dem Neuen Calender ...*«.<sup>81</sup> Na podlagi te notice lahko sklepamo, da je stanovska uprava na Kranjskem v prvih dneh novembra še uporabljala julijanski koledar, medtem ko je bilo pismo iz Trsta že datirano v skladu z novim koledarjem. Izvajanje koledarske reforme je očitno potekalo postopno. Če upoštevamo hrbtno datacijo s patenta, poslanega na loško gospostvo, lahko predpostavljamo, da je del uprave koledarsko reformo izvedel konec oktobra ali v začetku novembra in da je Trst reformo zagotovo sprejel že pred novembrom.

Pri kranjskih deželnih stanovih se je »novi« koledar očitno dokončno uveljavil novembra: »*Den 18ten Nouembris Nach dem Neuen Publicirten Calender ...*«,<sup>82</sup> 18. november je namreč prva datacija v deželnozborskem protokolu v skladu z gregorijanskim koledarjem. Stanovska uprava je torej deset dni izpustila po 3. novembru, saj je to zadnja julijanska datacija v protokolu, vendar pred 8. novembrom (po julijanskem koledarju), ker je naslednja datacija – 18. november – že v skladu z gregorijanskim koledarjem.

Naslednja datacija z dne 29. novembra sicer nima notice o tem, ali gre za novi koledar, vendar je malo verjetno, da bi sledila julijanskemu koledarju: »*29ten 9:bris*«.<sup>83</sup> Tega dne se omenja tudi korespondenca s štajerskimi stanovi glede koledarske reforme; Kranjce je namreč zanimalo, kaj so Štajerci glede koledarja sklenili na dvorni pravdi in kaj je nato odgovoril nadvojvoda.<sup>84</sup> Datacije po novem koledarju se nadaljujejo v december: »*Ersten Decembris nach dem Neuen Calender 83ten*«<sup>85</sup> in »... vom 20ten Xbris nach dem Neuen Calender.«<sup>86</sup>

Za uvedbo koledarske reforme v versko življenje protestantske Cerkve na Kranjskem pa je bila ključna obravnava odgovora koroških odbornikov 28. decembra 1583 (po gregorijanskem koledarju). Koroški odbor je kranjskemu sporočil, da so na Koroškem novi koledar začeli z božičem, ki so ga praznovali že v skladu z gregorijanskim koledarjem. To pomeni, da so koroški protestanti božič leta 1583 praznovali prej, 25. decembra po gregorijanskem in 15. decembra po julijanskem koledarju – torej tri dni, preden so na Kranjskem obravnavali njihovo pismo.<sup>87</sup> Tudi štajerski protestanti so božič 1583 že praznovali po gregorijanskem koledarju.<sup>88</sup> Na Kranjskem, kjer so stanovi

<sup>74</sup> Johann Ambros von Thurn (Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 99–103).

<sup>75</sup> Prav tam.

<sup>76</sup> Fabjančič, *Župani in sodniki*, str. 227; Dolinar, *Die Gegenreformation*, str. 334–335.

<sup>77</sup> Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 104.

<sup>78</sup> Prav tam, str. 103–104.

<sup>79</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, *Landtags Protocol No. 3. 1579 bis 1583 inclusive, Protocol de Anno 1583*, foli. 344–456.

<sup>80</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, *Landtags Protocol No. 3*, foli. 428 b.

<sup>81</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, *Landtags Protocol No. 3*, foli. 434 b.

<sup>82</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, *Landtags Protocol No. 3*, foli. 435 b.

<sup>83</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, *Landtags Protocol No. 3*, foli. 437 a.

<sup>84</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, *Landtags Protocol No. 3*, foli. 437 b.

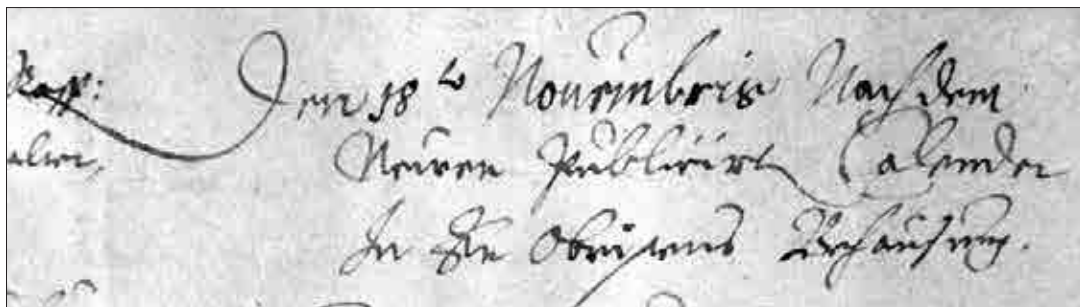
<sup>85</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, *Landtags Protocol No. 3*, foli. 437 b.

<sup>86</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, *Landtags Protocol No. 3*, foli. 453 b.

<sup>87</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, *Landtags Protocol No. 3*, foli. 454 b.

<sup>88</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 382, str. 515.





18. november 1583 – prva datacija po gregorijanskem koledarju v deželnozborskem protokolu (ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, Landtags Protocol No. 3, fol. 435 b).

sprejeli novi koledar z razmeroma majhno zamudo, se je protestantska Cerkev koledarski reformi najdlje upirala, nemara je bil tudi deželnoknežji pritisk nanjo, potem ko je novi koledar novembra sprejela stanovska uprava, manjši kot na Štajerskem. Potem ko so odborniki obravnavali pisanje Korošcev, je superintendent kranjske protestantske Cerkve Kristof Spindler prosil, naj se mu pove, kako od sedaj dalje ravnati v protestantski Cerkvi.<sup>89</sup>

V ta namen so se poverjeniki in superintendent na silvestrovo, 31. decembra 1583,<sup>90</sup> zbrali v hiši deželnega upravnika Kristofa barona Auersperga.<sup>91</sup> Poverjeniki so Spindlerju povedali, da so v zvezi s koledarjem pisali deželanom Štajerske in Koroške ter prejeli pojasnilo s Koroške, da so tam novi koledar z božičnimi prazniki že začeli uporabljati, kar pomeni, da ga bo treba uvesti tudi v kranjski protestantski Cerkvi. Spindler je odvrnil, da ve, da se je v tej zadevi pisalo deželnim stanovom sosednjih dežel, vendar meni, kot je opozoril že prej, da novi koledar ni le politični ukrep, temveč je prejudicialen tudi v verskih zadevah. Ta koledar namreč prihaja<sup>92</sup> od rimskega papeža, »antikrista«, ki je koledarsko reformo ukazal pod grožnjo izobčenja, za kar nima pravice. Spindler je protestiral proti novemu koledarju in trdil, da papežu kot »antikristu« ni pripravljen slediti, kljub temu pa je izjavil, da se bo, ob sicer potrebnem ugovoru, uklonil volji častivrednih deželnih stanov. Poudaril je še, da se ne sme pozabiti, da je po novem koledarju božič že mimo, medtem ko se po starem koledarju šele bliža. Če pa bi izpustili praznovanje božiča, bi obremenili svojo vest.<sup>93</sup> Zato bo naslednjo nedeljo s

prižnice razglasil, naj se božič v kranjski Cerkvi praznuje po starem koledarju.<sup>94</sup> Spindler tudi ni vedel, kaj naj odgovori drugim predikantom po deželi, ki so ga spraševali, kako naj ravnajo v tej zadevi, saj prej od gosposke ni dobil nobenih točnih navodil.<sup>95</sup> Poverjeniki so superintendentu dovolili, da se božič praznuje še po starem koledarju. Nato je Spindler stopil v drug prostor in na sklep poverjenikov počakal v sosednji sobi.<sup>96</sup> Ker je imel deželni upravnik pomisleke, so po posvetu v veliko sobo stopili poverjeniki Martin Gall, Janez Gallenberg, Baltazar Rasp in Volf Neuhaus<sup>97</sup> ter Spindlerju sporočili, da se njegov protest upošteva in se mu dovoli božič praznovati po starem koledarju, nato pa naj sledi novo leto (to pomeni 25. decembru 1583 sledi 6. januar 1584). Naročili so mu še, naj se obnaša nekoliko bolj ponižno in naj se pri občevarju izogiba predvsem rabi besede antikrist.<sup>98</sup> Konec koledarskega spora so kranjski stanovi pospremili z besedami: »Po tukaj opisanem dogajanju, ker je njihova knežja visokost itd. kot gospod in deželni knez zaradi sprejema in upoštevanja novega koledarja izdala tako ostre ukaze in mandate, ga sedaj upoštevajo tudi deželni stanovi Štajerske in Koroške. Sprejeto je bilo, da se v prihodnje tudi v kneževini Kranjski, tako v evangeličanskih kot tudi v drugih Cerkvah in v uradih, ravna po istem novem koledarju.«<sup>99</sup>

pred tem naleteli v Flandriji, kjer so oblasti koledarsko reformo izvedle 21. decembra 1582, tako da je temu dnevu sledil 1. januar 1583. Na Flamskem so leta 1582 tako preskočili božič (Duncan, *Koledar*, str. 375–376).

<sup>89</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, Landtags Protocol No. 3, foli. 454 b.

<sup>90</sup> »Welches in Herrn LandtsVerwalters behausung den nägsten Sambstag Abendt beschehen« (ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, Landtags Protocol No. 3, foli. 454 b.).

<sup>91</sup> Kristof baron Auersperg (Christoph Freyherr zu Aursperg) je bil po Valvasorju trinajsti LandtsVerwalter na Kranjskem in je to službo opravljal med letoma 1579 in 1587 (Valvasor, *Die Ehre*, Band 3., IX. Buch, str. 70).

<sup>92</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, Landtags Protocol No. 3, foli. 454 b.

<sup>93</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, Landtags Protocol No. 3, foli. 455 a. Kranjskim evangeličanom je torej grozilo, da bodo leta 1583 ostali brez božiča. Na podobno težavo so leto

<sup>94</sup> »... zu seiner ordenlichen Zeit caelebrirt werden sollen« (ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, Landtags Protocol No. 3, foli. 455 b.).

<sup>95</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, Landtags Protocol No. 3, foli. 455 b.

<sup>96</sup> Dimitz, *Geschichte Krains*, III, str. 104. »Darauf Herr Christoph etc. abgetreten« (ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, Landtags Protocol No. 3, foli. 456 a.).

<sup>97</sup> Glej: Valvasor, *Die Ehre*, Band 3, IX. Buch, str. 86.

<sup>98</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 3, šk. 877, Landtags Protocol No. 3, foli. 456 a.

<sup>99</sup> »Auf nägst verzeichneter Handlung, weil nämlich Ihrer Fürstlicher Durchlaucht etc. alß herr und Landsfürsten so starkhe General und Mandata wegen annembung und baltung des Neuen Calenders außganngen. Deme nun auß beide Landtschafften Steyer und Khären nachgelebet. Ist gleich geschlossen worden sich feröhin auch in diesen fürstenthumb Crain, sowol in den Evangelichen

Deželnozborski protokoli za leto 1584 se začnejo z datacijo: »Anno etc. 1584. Nach dem Reformirten Newen Calender«.<sup>100</sup> Kranjski stanovi so torej koledarsko reformo izvedli novembra 1583, z enomesečno zamudo glede na Karlov patent, vendar lahko na podlagi hrbtnih notice na patentu, poslanem v Škofjo Loko (22. oktober, 1. november), sklepamo, da so določeni organi v deželi gregorijanski koledar v svojo rabo uvedli že vsaj na prelomu oktobra in novembra 1583.

### Ljubljanske mestne oblasti in novi koledar

Morda je uvedba novega koledarja manj gladko potekala pri protestantskih mestnih oblasteh v Ljubljani. Kratko notico o uvedbi gregorijanskega koledarja je v svoji knjigi *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820* zapisal Vladislav Fabjančič: »Januarja 1584 je uveden v vseh mestnih knjigah, 1583 manjka.«<sup>101</sup> Na podlagi te notice se porodita dve uganjki: ali je mestna oblast za razliko od deželnotanovskih organov, ki so reformo izvedli novembra, zavračevala ter naposled popustila šele januarja 1584 ali pa je sledila deželnotanovskemu zgledu in koledar sprejela že prej, le da tega ne vemo, ker so dokumenti za leto 1583 izgubljeni. Protestantizem v Ljubljani je bil brez dvoma zelo močan, kar dokazuje tudi dejstvo, da je 16. januarja 1583 ljubljanski župan Marko Stettner na seji deželnega odbora nastopil kot govornik kranjskih protestantskih mest in trgov.<sup>102</sup>

### Nikodem Frischlin in gregorijanski koledar

Nikodem Frischlin (1547–1590), nekdanji profesor na univerzi v Tübingenu, protestant, ki je zagovarjal koledarsko reformo papeža Gregorja XIII. in se tudi sam dejavno vključil v koledarski disput, je prav v času uvajanja novega koledarja bival na Kranjskem, v Ljubljani je namreč opravljal službo rektorja stanovske šole. Frischlin se je že med svojim študijem na univerzi v Tübingenu seznanil s številnimi Kranjci. Ker se je kasneje kot profesor sprl z vodstvom univerze in si za povrh nakopal še jezo švabskih vitezov, je maja 1582 sprejel vabilo kranjskih stanov za rektorja stanovske protestantske šole v Ljubljani. Službo rektorja je opravljal dve leti, od 1. avgusta 1582 do 1. avgusta 1584. Že jeseni 1582 je v Ljubljano prišla pritožba frankovskih, švabskih in renskih vitezov zoper Frischlina, vendar so jo kranjski stanovi januarja

1583 zavrnil.<sup>103</sup> Frischlin je naposled službo odpovedal maja 1584 ter delo neuspešno iskal v Gradcu in na Ogrskem. Ker mu ni uspelo ponovno pridobiti rektorstva v Ljubljani, se je vrnil v Tübingen, kjer prav tako ni dobil profesure zaradi sporov s posameznimi profesorji, morda pa zaradi svojega podpiranja uvedbe papeževe koledarske reforme.<sup>104</sup>

Frischlin je kljub pripadnosti luteranski veri podprl papeževo koledarsko reformo, do katere je prišlo dobrega pol leta pred vabilom Kranjcev. Svojo knjigo na to temo *De astronomicae artis cum doctrina coelestis et naturali philosophia congruentia* je končal v Tübingenu tik pred svojim odhodom v Ljubljano. Za pokroviteljstvo nad izdajo knjige se je neuspešno potegoval pri cesarju Rudolfu II. in notranjeavstrijskem nadvojvodi Karlu II. ter ga naposled dobil na Saškem pri mladoletnem vojvodi Kristjanu II. (1583–1611). Kasneje je gregorijanski koledar podprl še en prominenten protestantski znanstvenik, Johannes Kepler, kar mu je, podobno kot pred tem Frischlinu, zaprlo pot do profesure v Tübingenu.<sup>105</sup>

Frischlin si je s svojo knjigo *De astronomicae artis* [...] nakopal zamero protestantov v cesarstvu, saj se je katoliškemu taboru približal tako s podporo gregorijanskemu koledarju kot tudi z nasprotovanjem astrologiji.<sup>106</sup> Svoje delo o astronomiji je nameraval objaviti na Württemberskem in ga je zato januarja 1584, ko se je koledarska zmeda na Kranjskem počasi umirjala, poslal v oceno württemberskemu vojvodi in univerzi v Tübingenu. Na oceno knjige je moral počakati kar dve leti in dobil je negativen odgovor, publikacijo je namreč v imenu tübingenske univerze zavrnil njegov nekdanji učenec Michael Maestlin, ki je Frischlinu zameril predvsem podporo gregorijanskemu koledarju. Frischlin je zato leta 1586 svoj traktat objavil v Frankfurtu.<sup>107</sup>

Z literaturo o astrologiji je bil na Kranjskem pozneje sicer najbolj založen Volf Engelbert Auersperg,<sup>108</sup> deželni glavar med letoma 1649 in 1673.<sup>109</sup>

### Koledarski spor na Štajerskem

Notranjeavstrijska vlada je ob izdaji patenta štajerskemu deželnemu upravniku, vicedomu in deželnemu upravitelju posebej naročila, naj začnejo svoje dokumente datirati v skladu z novim koledarjem ter naj to naročijo tudi vsem organom pod svojo jurisdikcijo.<sup>110</sup> Vlada je namreč menila, da je ukrep, kot je

und anderen Khirchen. Alß bey den Canzleyen den selben Neuen Calender nach zu reguliren etc.» (ARS, AS 2, DSK, 1. reg., šk. 877, Landtags Protocol No. 3, fol. 456 b.).

<sup>100</sup> ARS, AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 4, šk. 878, Landtags auch Verordenden Ausschuss Protocol No. 4 1584 bis 1588 inclusive, Protocol de Anno 1584, foli. 1.

<sup>101</sup> Fabjančič, *Župani in sodniki*, str. 227.

<sup>102</sup> Prav tam, str. 226.

<sup>103</sup> *Slovenska biografija*, Frischlin, Nikodem (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi193289/>) (1. 4. 2014); Klun, *Arhiv* 1, str. 46.

<sup>104</sup> *Slovenska biografija*, Frischlin, Nikodem (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi193289/>) (1. 4. 2014).

<sup>105</sup> Južnič, *Reforma koledarja*, str. 87–88.

<sup>106</sup> Prav tam, str. 91.

<sup>107</sup> Prav tam, str. 108–109.

<sup>108</sup> Prav tam, str. 110–111.

<sup>109</sup> Klun, *Arhiv* 1, str. 84.

<sup>110</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 128.

novi koledar, njena izključna pravica ter da se ji zavoljo tega ni treba posvetovati s stanovi, zato deželanom tudi ni dala časa za razmislek, saj je deželo od izdaje patenta do zaukazanega dne uvedbe novega koledarja ločilo le deset dni (od 25. septembra do 4. oktobra – po julijanskem koledarju). Ta čas bi po mnenju vladne moral zadostovati. Vendar je vladna uredba naltela na odpor, saj so bili štajerski stanovi pod vplivom odločitve protestantskih knezov v cesarstvu, ki so na državnem zboru prejšnje leto zavrnili uvedbo gregorijanskega koledarja ter jim je bilo jasno, da cesarski patent, na katerega se je skliceval nadvojvoda Karel II., velja le za cesarjeve dedne dežele in nikakor za celotno Sveto rimsko cesarstvo. Zato se ne štajerskemu deželnemu upravniku ne vicedomu ni zdelo potrebno, da bi upoštevala vladno odredbo in njeno izvajanje naročila podrejenim organom. Koledarsko reformo so na Štajerskem vzeli resno le katoličani, ki pa so v prestolnici Gradec predstavljali manjšino.<sup>111</sup>

Ker deželna gosposka ni hotela sodelovati pri uvajanju koledarske reforme, je vlada naposled 3. novembra 1583 (25. oktober po julijanskem koledarju) sama poslala general s primerkom novega koledarja in navodili graškim mestnim oblastem, kako se ga je treba držati.<sup>112</sup> Vendar tudi to ni zaleglo, saj je vlada že kmalu zatem grajala graški mestni svet, da dopušča obrtnikom zapiranje in odpiranje njihovih trgovin v nasprotju z vladno uredbo, zaradi meščanskega upiranja novemu koledarju pa je dobil oster dekret tudi graški župan.<sup>113</sup>

Vlada je pričakovala, da se bo novo datiranje uveljavilo na bližajoči se deželni in dvorni pravdi, vendar je imela od stanovskega zasedanja svoja pričakovanja tudi nasprotna stran, saj so se zlasti meščani znašli v kočljivi situaciji.<sup>114</sup> Na deželni in dvorni pravdi, ki se je začela 15. novembra 1583 (po julijanskem koledarju je to 5. november, kakor je dokument tudi datiran), so se zbrali deželni upravnik, upravitelj in drugi deželani, ki so izrazili svoje pomisleke na račun uvedbe novega koledarja. Deželni upravnik je deželanom med drugim sporočil nadvojvodov ukaz, da se posvetovanje skliče po novem koledarju. Na to so stanovi v odgovor knezu zapisali, da je zamenjava koledarja zelo pomembna zadeva, ki bo za seboj potegnila številne posledice, sploh pa so stanovi bolj naklonjeni staremu koledarju, ki ohranja enotnost krščanstva in stari red. Ker pa hoče cesar novi koledar uvesti ne le v svojih deželah, temveč v celotnem cesarstvu, imajo stanovi zoper to pomisleke, in sicer: kar zadeva cesarjeve dežele, že on sam ve, kaj glede na privilegije posamezne dežele sme početi, kar pa se dotika celotnega Svetega rimskega cesarstva, stanovi opozarjajo, da so še pred časom številni volil-

ni knezi, knezi, učenjaki, matematiki in univerze v javnosti svarili pred napakami novega koledarja, na podlagi česar je mogoče sklepati, da se novi koledar ne bo obdržal. Če bodo pomisleki volilnih knezov in drugih knezov pritegnili še druge stanove, cesar koledarja v cesarstvu ne bo mogel uveljaviti. Štajerski stanovi se dalje bojijo, da bo novost prinesla zmedo v doslej dober krščanski duhovni in svetni red. Poleg tega Štajerci dnevno poslujejo z ostalimi deželami cesarstva, kar bi nov koledar otežil, ko bi ga Štajerska sprejela, ostale dežele v cesarstvu pa ne. Stanovi kneza še spomnijo na svoje privilegije, ki zagotavljajo obstanek starih običajev:<sup>115</sup> »... in ko se hoče v deželi narediti kaj novega, v tem ali onem in celo v najmanjših in najskromnejših stvarih, naj se vselej za nasvet in mnenje vpraša sklicani deželni zbor ali druga zborovanja častivrednih deželnih stanov gospodov in deželanov. Uvajanje novega koledarja je taka sprememba več stoletij ohranjene hvalevredne in krščanske navade, da v tej zelo pomembni zadevi, ki potegne za seboj številne posledice, spreminja ali odpravlja staro navado v deželi ...«<sup>116</sup>

Stanovi deželnemu knezu zagotavljajo, da nočejo ničesar prejudicirati, vendar pa prosijo, da z uvajanjem novosti počaka do naslednjega deželnega zbora ali dokler ne bo povsem jasno, ali so se volilni knezi in knezi ter drugi stanovi cesarstva s cesarjem sporazumeli o uvedbi novega koledarja. Stanovi še upajo, da odloga uvajanja koledarja knez ne bo doživel kot prejudic.<sup>117</sup> Dvorna pravda je naposled svojo prošnjo knezu spretno datirala zgolj kot »im Nov. 1583« in jo predložila vicekanclerju.<sup>118</sup> Nato so štajerski poverjeniki še istega dne poslali pismo kanclerju volilne Pfalške (Kurpfalz) Gerhardu Pastorju v Heidelberg in poizvedovali o aktualnih političnih dogodkih v cesarstvu ter o tem, ali bo Pfalška sprejela novi koledar.<sup>119</sup>

Uvajanje gregorijanskega koledarja je na Štajerskem zaradi neposlušnosti gosposke in graških mestnih oblasti obstalo na mrtvi točki. Uvedbi novega koledarja so se ostro zoperstavili tudi štajerski predikanti na čelu z Jeremiasom Hombergerjem,<sup>120</sup> zato je Karel II. 19. novembra 1583 sprejel odlok, da ne bo več sprejemal pošte, datirane po julijanskem koledarju, in z dekretom opozoril deželane, da je datiranje po starem odpravljenem koledarju v nasprotju z njegovo

<sup>115</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 374, str. 503–504.

<sup>116</sup> »... wenn auch etwas neues in ainem und andern, ja oft in gar geringen und wenig ob sich tragunden sachen im landt fürgenumben wolte werden, dass es jederzeit in gehaltenen landtagen oder andern der herrn und landleuth zusammenkunften E. E. L. umb derselben geb. rath und guetbedunken fürgetragen worden. Dise anrichtung aines neuen calenders ist aine solche mutation der nun vil hundert iar erhaltenen löblichen und christlichen gewonheit, dass in sollicher hochwichtigen und vilmit sich ziehenden sach, alda die alte gewonheit im landt dits orts gar umbgestossen oder aufgehebet ...« (Loserth, *Akten Karl II*, št. 374, str. 504).

<sup>117</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 374, str. 503–504.

<sup>118</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 132.

<sup>119</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 375, str. 505.

<sup>120</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 132.

<sup>111</sup> Prav tam, str. 130.

<sup>112</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 373, str. 502.

<sup>113</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 130.

<sup>114</sup> Prav tam, str. 128–129.



uredbo ter da zadev, datiranih po julijanskem koledarju, ne bo ne sprejemal ne reševal.<sup>121</sup> Za skrajni rok je bil določen 1. januar 1584 (po julijanskem koledarju 22. december 1583). Odlok je bil nato nabit na številnih krajih v mestu, dva primerka odloka so neznanci odtrgali in onečedili, in sicer z grajskih vrat in z deželne hiše.<sup>122</sup> Zoper takšno ravnanje je nadvojvoda objavil poseben razglas, ki je vsem nalagal dolžnost, da takšna dejanja preprečijo ali prijavijo, za tistega, ki bi storilca prijel, pa je razpisal zelo visoko nagrado petsto goldinarjev.<sup>123</sup>

Štajerske deželne in dvorne pravde so nato začele pošto datirati brez navedbe dneva, s formulo »meseca novembra 1583«, nakar je nadvojvoda 24. novembra (14. novembra po julijanskem koledarju) izdal ponoven dekret, ki je obnovil zahteve prvega. Poverjeniki so se nato 26. novembra (16. novembra po julijanskem koledarju) posvetovali pri svoji protestantski cerkveni sinodi,<sup>124</sup> če in v kakšni meri naj spoštujejo uredbo. Protestantska cerkvena sinoda je podala izčrpno mnenje proti uvedbi koledarja, saj jo je zapovedal papež.<sup>125</sup> Cerkevno sinodo so sicer sestavljali: Jeremias Homberger, Christoph Stamler, Heinrich Osius, Friedrich Latomus in David Tanner; slednji s svojimi kolegi ni delil ostrega nasprotovanja novemu koledarju in je podobno kot Johannes Kepler zagovarjal spravljivejši ton. Sicer so tudi štajerski predikanti papeža razglašali za antikrista ter za uvajanje »novotarij« krivili graškega nuncija in jezuite. Kljub temu so bili pripravljeni popustiti do te mere, da bi bili dokumenti v bodoče datirani po obeh koledarjih, vendar pa ne bi smel nihče preprečiti delovanja in praznovanja po starem koledarju.<sup>126</sup> Svoje mnenje je podal tudi Georg Stadius, ki je kot Keplerjev predhodnik opravljal profesuro iz matematike na deželnostanovski šoli v Gradcu. Stadius se je po Zahnovi presoji sicer zavedal potrebe po reformi koledarja, vendar je v strahu pred bolj gorečimi kolegi v svoji ekspertizi nekako lebdel med obema nasprotujočima si stranema. V poročilu je znanstvene razloge le redko omenil ter gregorijanskemu koledarju očital nepopolnost.<sup>127</sup>

Na podlagi mnenj so se poverjeniki začeli pripravljati na bližajoči se deželni zbor. Dne 8. decembra 1583 so deželnega kneza prosili za rešitev njihovih, sicer že februarja oddanih pritožb, da se na zasedanju bližajočega se deželnega zbora ne bi ukvarjali s temi stvarmi in bi se lahko v polni meri posvetili reševanju koledarskega spora.<sup>128</sup>

Očitno so decembra pri starem koledarju vztrajali le še štajerski stanovi, kar dokazuje ponoven deželnoknežji dekret z 12. decembra 1583 (2. december po julijanskem koledarju), ki veleval, naj se na Štajerskem novega koledarja držijo tako kot drugod v nadvojvodovih deželah: »*Koledar bi morali, tako kot na Koroškem in Kranjskem, nujno sprejeti; ker se to ni zgodilo, knez ponovno opominja na to ..., naj si zaradi te točke pri sedanjem zasedanju deželnega zbora [nihče] nikakor ne drzne storiti česa nasprotnega, in sicer pod kaznijo tisoč dukatov v zlatu, ki jo bo moral plačati vsak, ki bo z besedami ali dejanji neposlušno in hudodelsko ravnal nasprotno.*«<sup>129</sup>

Zagrožena globa 1000 dukatov je postala ena ključnih tem kontroverze med deželnim knezom in stanovi, saj bi jo bili dolžni plačati tudi deželani, ki bi na zasedanju deželnega zbora govorili proti uvedbi koledarja, s čimer je nadvojvoda po mnenju stanov ostro posegel v njihove pravice in svoboščine. Odpor deželanov do kazni je determiniral koledarski spor vse do njegove rešitve januarja naslednjega leta.

Spor se je še zaostroval, saj so pridigarji na čelu z Jeremiasom Hombergerjem 23. decembra (po julijanskem koledarju 13. december – tako je pismo tudi datirano) izjavili, da bližajočega se božiča ne morejo praznovati po papeževem koledarju, ne da bi s tem ravnali zoper svojo vest.<sup>130</sup> Štajerski poverjeniki so se v zvezi z decembrskim deželnim zborom pritoževali zaradi junijskega izгона stanovskega predikanta magistra Bernharda Egena, kar je bilo po njihovem mnenju v nasprotju z versko pacifikacijo, saj naj je Egen ne bi z ničimer kršil. Poleg drugih konfesionalnih pritožb so tožili, da je deželni knez uveljavil novi koledar, čeprav so gospodje in deželani temu nasprotovali, ker bi temu lahko sledilo veliko nesoglasje na verskem in političnem področju. Vendar pritožbe niso zalegle. Notranjeavstrijska vlada je namreč izdala še ostrejši generalni mandat, nadvojvoda pa je prenehal sprejemati pošto, datirano po julijanskem koledarju (19. novembra 1583).<sup>131</sup>

Deželni zbor je svoje zasedanje naposled začel 18. decembra 1583 (po julijanskem koledarju 8. decembra).<sup>132</sup> Ko sta bila v deželnem zboru zbranim štajerskim stanovom prebrana relacija poverjenikov in deželnoknežji dekret z dne 12. decembra, ki je zahteval, da Štajerci sprejmejo novi koledar, kot so že storili Korošci in Kranjci, so 22. decembra 1583 (12. decembra po julijanskem koledarju) stanovi izrazili svoj protest ter se pri tem sklicevali na svoje

<sup>121</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 376, str. 505.

<sup>122</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 132.

<sup>123</sup> Prav tam, str. 132–133.

<sup>124</sup> Protestantska cerkvena sinoda je eden od možnih prevodov imena *Kirchenministerium*.

<sup>125</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 377, str. 506–507.

<sup>126</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 133–135.

<sup>127</sup> Prav tam, str. 136–137.

<sup>128</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 377, str. 506–507.

<sup>129</sup> »*Man hätte wie in Kärnten und Krain den Kalender unweigerlich annehmen sollen; da dies nicht geschehen, mahne er nochmals dahin, ..., sich dieses Punkts halben bei der jetzigen Landtagsversammlung durchaus nichts Widerwärtigen zu unterstehen, bei Strafe von 1000 Ducaten in Gold, die ein jeder, der in Worten oder Werken ungehorsam und freventlich dagegen handelt, bezahlen müsse*« (Loserth, *Akten Karl II*, št. 378, str. 507).

<sup>130</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 379, str. 507–508.

<sup>131</sup> Prav tam, št. 380, str. 509–511.

<sup>132</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 138.

privilegije, izročilo in stare navade. Zoper uvedbo novega koledarja so navedli praktične in konfesionalne razloge, češ da bi novi koledar z menjavo praznikov lahko povzročil zmedo in nemir med preprostim prebivalstvom na deželi.<sup>133</sup> Izrekli so se proti papežu: »... ker je papež Gregor takšen koledar spočetka objavil pod [kaznijo] izobčenja in prekletstvom duš ter si torej domišljal da je vrhovni oblastnik krščanstva in je s tem hotel uveljaviti svoj primat, se mi, razen gospoda škofa in gospodov prelatov, s tem prosto in javno izrekamo, da za poglavarja krščanstva in njegove krščanske skupnosti ali Cerkve ne priznamo in ne častimo papeža, temveč našega lastnega Odrašenika Jezusa Kristusa ...«<sup>134</sup>

Dalje so se sklicevali na versko pacifikacijo. Nadvojvodo so ponovno pozvali, naj počaka z uvajanjem koledarja, dokler se o njem ne izrečejo stanovi cesarstva, ter naj odpravi globo. Stanovi so še svarili pred zmedo, ki jo povzročajo tovrstne novosti.<sup>135</sup>

Dejansko so štajerski stanovi pred nadvojvodovi mi zahtevami klonili že 23. decembra (13. december po julijanskem koledarju), ko so deželani v pismu, naslovljenem na protestantsko cerkveno sinodo in predikante v Judenburgu (M. Frey),<sup>136</sup> deželni četrti Ennstal (Dionis Widemann) in deželni četrti Celje (Jurij Maček)<sup>137</sup> naročili, naj zaradi močnega pritiska nadvojvode na stanove bližajoče praznike v vseh protestantskih verskih ustanovah praznujejo v skladu z »novim« koledarjem: »Na podlagi utemeljenih razlogov smo zdaj tako sklenili, naj se zaradi sedanjega tako močnega pritiska njihove knežje visokosti ne le pri vseh spisih, temveč tudi v šolah častivrednih stanov pomembne in druge običajne praznike praznuje po novem koledarju, v prepričitev vsakovrstnih zmešnjav med preprostimi ljudmi.«<sup>138</sup>

Kljub dejstvu, da so stanovi s tem *de facto* popustili Karlovi volji, so se nesoglasja med njimi in deželnim knezom zavlekla v januar 1584. Stanovi so namreč – morda zgolj iz prestižnih razlogov – vztrajali pri odpravi zagrožene kazni zoper nasprotnike reforme. Poleg tega se nekateri predikanti niso nameravali podrediti; tako se Jeremias Homberger z odločitvijo

stanov še vedno ni strinjal ter je vztrajno zavračal papežev koledar, sklicujoč se na svojo vest, vendar so se njegovi kolegi začeli postopno umikati.<sup>139</sup>

Na stanovski protest z 12. decembra (verjetno 22. december po gregorijanskem koledarju) je z repliko 27. decembra (17. december po julijanskem koledarju) odgovoril nadvojvoda Karel II.,<sup>140</sup> ki ni hotel, da se deželni zbor namesto s propozicijo ukvarja s koledarskim sporom.<sup>141</sup> Stanovom je odvrnil, da z uvedbo novega koledarja niso kršeni deželni privilegiji, da uvedba ne bo povzročila nikakršne zmede na podeželju, če bodo župniki le storili svojo dolžnost, ter da koledar ne pomeni novosti v verskih zadevah, temveč z nujno redukcijo samo uravnava stari red. Karel je stanovom še očital žaljivo govorjenje na račun papeža, ki ga, kot je stanovom znano, deželni knez časti kot edinega pravega poglavarja na svetu.<sup>142</sup>

Deželni zbor je deželnoknežji odgovor obravnaval na seji 29. decembra (19. decembra) 1583. Kljub temu da so stanovi koledar *de facto* že sprejeli, so ostale pritožbe na račun kršenja njihovih pravic, poleg tega so ostro zavrnil, da bi bili oni sami odgovorni za trganje deželnoknežjih odredb v Gradcu. V dupliki, ki je bila sprejeta na seji 30. (20.) decembra,<sup>143</sup> so stanovi obžalovali, da dekret o globi zoper kršitelje novega koledarja ni preklican, ter dodali, da namen opazke o papežu ni bil razžalitev deželnega kneza, temveč le izražanje protesta proti papežu. S tem je koledarski spor po mnenju Josepha von Zahna ubral drugo pot. Ugovor uvedbi gregorijanskega koledarja se je umaknil obrambi ključne stanovske pravice – imunitete, ki je bila ogrožena zaradi kazni zoper verbalne delikte proti novemu koledarju. Stanovi so papežev koledar dejansko sprejeli, pogajanja so se nadaljevala le še glede umika globe, deželni zbor pa se je začel ukvarjati tudi z drugimi zadevami.<sup>144</sup>

Korespondenca se je nadaljevala. Dne 31. decembra (21. decembra po julijanskem koledarju) 1583 je Karel II. podal svojo resolucijo na dupliko<sup>145</sup> ter v njej spravljuje izjavil, naj bi dekrete raztrgali nasprotniki stanov, pojasnil, da je sporni dekret o globi izdal le zato, ker je koledarska reforma naletela na neustrezen odziv, in razložil, da je strah pred protipravnim ravnanjem odveč in da v času svoje vladavine nikdar ni tako ravnal. Ker pa so stanovi novi koledar sedaj le sprejeli, umika grožnjo z globo. Stanovom je še zabilčal, naj o papežu v prihodnje raje molčijo.<sup>146</sup>

Deželni zbor je knezu tripoliko poslal 4. januarja (1584)<sup>147</sup> ter odgovoril, da je koledar sprejel le iz po-

<sup>133</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 381, str. 511–514.

<sup>134</sup> »... weil der babst Gregorius sollichen calender bey dem paan und verdammung der seelen und gewissen anfangs publiciert und den hohen potentaten in der christenheit also eingebildet und dardurch mit seinem primat fürbrechen wollte, so bekennen wir hiemit frei und öffentlich, ausser des herrn bischove und herrn prälaten, dass wir den babst für das haubt der christenheit und seiner christlichen gemain oder kirchen nit, sondern unsern ainigen Salvatoreum Jesum Christum dafür erkennen und ehren ...« (Loserth, *Akten Karl II*, št. 381, str. 512).

<sup>135</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 381, str. 511–514.

<sup>136</sup> Polnega imena dotičnega predikanta nam Zahn žal ne razkrije (Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 140).

<sup>137</sup> Georg Mathchökh (Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 140).

<sup>138</sup> »Wir haben an ietzo aus beweglichen ursachen dahin geschlossen, dass derzeit auf so starkes I. F. Dt dringen nicht allein alle schriften sundern auch bei E. E. L. schuelen, die hohen und anderen gemainen festa nach dem neuen calender zu verbüetung allerlay verwirrung under dem gemainen man gehalten sollen werden« (Loserth, *Akten Karl II*, št. 382, str. 515).

<sup>139</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 141.

<sup>140</sup> Loserth, *Akten Karl II*, št. 383, str. 515–516.

<sup>141</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 141.

<sup>142</sup> Loserth, *Akten Karl II*, str. 514–516.

<sup>143</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 142–144.

<sup>144</sup> Prav tam, str. 144.

<sup>145</sup> Loserth, *Akten Karl II*, str. 514–515.

<sup>146</sup> Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 144.

<sup>147</sup> Loserth, *Akten Karl II*, str. 514–515.

slušnosti in ne zaradi grožnje s kaznijo. Nadvojvoda je v odgovoru, ki je prišel že naslednji dan, 5. januarja 1584, nadaljnje repliciranje označil za odvečno ter koledarski spor razglasil za rešen. Stanovi so naposled 9. januarja 1584 nadvojvodi poslali prošnjo, da jim v prihodnje prizanese s takšnimi novostmi in globami, nakar je Karel 10. januarja zagotovil, da ni imel namena ukreniti ničesar, kar bi bilo proti starim navadam stanov, in da tega tudi v prihodnje ne namerava. Dva dni kasneje (12. januarja) so se stanovi zahvalili za to namero, s čimer se je koledarski spor med deželnim knezom in stanovi tudi dejansko končal.<sup>148</sup> Štajerski stanovi so potemtakem popustili in sprejeli gregorijanski koledar, vendar ohranili dostojanstvo z obrambo lastnih pravic in umikom zloglasne globe.

Končno so štajerski deželani potrditev o pravilnosti svojega ravnanja dobili še od teološke fakultete univerze v Tübingenu. Obsežno strokovno mnenje, ki je upoštevalo sprejem koledarja pod moralnim pritiskom, ki so ga Štajerci občutili, potem ko sta novi koledar uvedli Koroška in Kranjska, sta med drugim podpisala tudi rektor tübingenške univerze Theodor Snekffius ter luteranski teolog in tübingenski prošt Jakob Andreae.<sup>149</sup>

### Sklep

Na podlagi gradiva v Arhivu Republike Slovenije, objavljenih virov ter strokovne literature je mogoče sklepati, da je pravi politični spor glede uvedbe gregorijanskega koledarja med stanovi in nadvojvodo Karlom II. izbruhnil le na Štajerskem, kjer so se napetosti prve pojavile in zadnje pomirile.

Deželni knez je imel najverjetneje najmanj težav z uvajanjem gregorijanskega koledarja na Goriškem, kjer je s protestantsko opozicijo med stanovi pometel že prej.<sup>150</sup> V rekatolizirani grofiji so se nato začele širiti zgodbe o nekem orehu, ki naj bi se odzval na papeževo reformo in vzcvetel deset dni hitreje.<sup>151</sup>

Za mesto Trst lahko sklepamo, da je reforma koledarja potekala najkasneje v drugi polovici oktobra, torej prej kot med stanovi na Kranjskem, medtem ko za Reko v arhivu kranjskega deželnega vicedoma ni mogoče najti nobenih poročil.

Na Koroškem so stanovi gregorijanski koledar v svetno rabo uvedli vsaj do začetka decembra 1583, vendar se je to verjetno zgodilo že prej, saj je nadvojvoda Karel 12. decembra Štajercem ukazal, naj vendar že vpeljejo novi koledar, kot so že storili Korošci in Kranjci. Prav tako je znano, da je koroška protestantska Cerkev gregorijanski koledar sprejela najkasneje do božiča leta 1583, saj so kranjski stanovi 28. decembra obravnavali koroško poročilo o izvedbi

reforme in praznovanju božiča po novem koledarju. Koledarska reforma je tu potekala z manj zapleti kot na Štajerskem in Kranjskem.

Kranjska, ki je v središču pozornosti pričujočega prispevka, je zanimiv primer, saj gregorijanskega koledarja niso sprejeli vsi deželni uradi istočasno. Bržkone je nadvojvodov patent prvi upošteval urad kranjskega deželnega vicedoma, ki je bdel nad izvajanjem koledarske reforme v deželi in o tem obveščal deželnoknežje urade v Gradcu. Na podlagi dvojne datacije na hrbtni strani patenta, poslanega v Škofjo Loko (22. oktober, 1. november), vemo, da so določeni uradi in gospodstva v deželi gregorijanski koledar v uporabo uvedli vsaj do druge polovice oktobra. Kranjski deželni stanovi so novi koledar v svoje poslovanje uvedli z enomesečno zamudo glede na določila patenta nadvojvode Karla II. Reformo so stanovi začeli med 3. in 8. novembrom, prvič je razprava v deželnozborskem protokolu datirana po novem koledarju 18. novembra. Sočasna korespondenca med graškimi centralnimi organi in vicedomskim uradom v Ljubljani pa kaže na to, da uvajanju koledarske reforme niso sledili vsi stanovski uradi istočasno, saj je deželnega kneza še v začetku januarja 1584 zanimalo, ali se poverjeniki v Ljubljani držijo novega koledarja. Medtem ko so bili kranjski stanovi bolj poslušni pri uvajanju gregorijanskega koledarja v svetnih zadevah, pa je bila kranjska protestantska Cerkev zadnja med notranjeavstrijskimi evangeličanskimi Cerkvami, ki je uvedla novi koledar. To se je zgodilo po božiču, ki so ga kranjski protestanti na predlog superintendenta Krištofa Spindlerja praznovali še po julijanskem koledarju (25. december 1583 po julijanskem, oziroma 5. januar 1584 po gregorijanskem koledarju), čemur je sledil 6. januar 1584 po gregorijanskem koledarju. Protestantska uprava mesta Ljubljana je novi koledar po pričevanju Vladislava Fabjančiča sprejela najkasneje z novim letom 1584. Morda je to v povezavi z uvedbo koledarja v kranjski protestantski Cerkvi. Težave pri uvajanju novega koledarja so imeli verjetno tudi katoličani, saj je primanjkovalo tiskanih primerkov novih koledarjev. Razmere so bile še zlasti kaotične v župnijah, ki so pripadale oglejskemu patriarhatu. Tako je župnija Poljane ob Kolpi (danes Stari trg ob Kolpi) novi koledar uvedla šele na izrecno povelje nadvojvode in vicedoma julija 1584 – več kot osem mesecev po objavi patenta. V času uvajanja koledarske reforme na Kranjskem je v deželi živel Nikodem Frischlin, ki se je vključil v evropske koledarske razprave.

Pravi politični spor glede uvedbe novega koledarja je izbruhnil na Štajerskem, vendar so stanovi popustili in koledar *de facto* sprejeli že 23. decembra 1583 ter njegovo rabo kljub odporu protestantske cerkvene sinode uvedli tudi v štajerski evangeličanski Cerkvi, ki je v skladu z gregorijanskim koledarjem praznovala božič 1583. Štajerski stanovi so spor z deželnim knezom nadaljevali zaradi obrambe pravice imunitete in prestižnih razlogov.

<sup>148</sup> Prav tam, str. 514–515; Zahn, *Der Kalenderstreit*, str. 145.

<sup>149</sup> Prav tam, str. 146.

<sup>150</sup> Grafenauer, *Boj deželnega*, str. 300.

<sup>151</sup> Duncan, *Koledar*, str. 378.



Uvajanje koledarske reforme je, kot smo videli na primeru Kranjske, povzročilo nemalo zmede, ki so ji botrovale slabe razmere v katoliški Cerkvi, konfesijski razkol in s tem povezane politične napetosti ter zelo verjetno tudi praktično dejstvo, da je bil uradniški aparat zgodnjenovoveške segmentirane države še precej neobogljjen.<sup>152</sup> To potrjujeta neprestano ponavljanje ukazov in njihovo zelo počasno izvajanje na terenu.

## VIRI IN LITERATURA

### ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko: šk. 156.

SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg.: šk. 877, 878, 935.

SI AS 1097, Zbirka normalij: 2. mapa.

### OBJAVLJENI VIRI

Klun, Vinko Ferer: *Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain, Heft 1*. Laibach: Historischer Verein für Krain, 1852.

Loserth, Johann: *Acten und Correspondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Erzherzog Karl II. (1578–1590). Fontes rerum Austriacarum – Oesterreichische Geschichts Quellen, Zweite Abteilung, Diplomata et Acta, 1. Band*. Wien: In Commission bei Carl Gerald's Sohn, 1898.

### ELEKTRONSKI VIRI

*The Catholic Encyclopedia*, Christopher Clavius. (<http://www.newadvent.org/cathen/04009a.htm> (19. 5. 2014)).

*Slovenska biografija*, Frischlin, Nikodem (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi193289/> (1. 4. 2014)).

### LITERATURA

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.

*Die Kaiser: 1200 Jahre europäische Geschichte* (ur. Gerhard Hartmann, Karl R. Schmith et al.). Wiesbaden: Marix, 2006.

Dolinar, France M.: *Die Gegenreformation in Innerösterreich und das Schicksal der Protestanten. Primus Truber 1508–1598: Der slowenische Reformator und Württemberg* (ur. Sönke Lorenz, Anton Schindling in Wilfried Setzler). Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 2011, str. 327–340.

Duncan, David Ewing: *Koledar: 5000 let naporov, da bi uskladili uro in nebo – in kaj se je zgodilo z manjkajočimi desetimi dnevi*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2004.

Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820, 2. zvezek. Župani in sodniki 1504–1605*. Gradivo in razprave 23. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2003.

Grafenauer, Bogo: *Boj deželnega kneza za omejitve protestantizma na plemstvo. Zgodovina Slovencev* (ur. Zdenko Čepič). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979, str. 300–302.

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Jerše, Sašo: Vera, upanje, oblast: O notranjeavstrijskem političnem imaginariju v času verskih vrenj. *Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 67–103.

Južnič, Stanislav: *Reforma koledarja Trubarjevih dni. Zgodovinski časopis*, 63, 2009, št. 1–2, str. 86–115.

Košir, Matevž: *Stanovska uprava v obdobju vzpona protestantizma in zmage protireformacije in absolutizma (1560–1660) na Kranjskem*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (doktorska disertacija), 1999.

*Kranjski deželni privilegiji = Carniolan provincial privileges = Krainische Landesprivilegien: 1338–1736* (ur. Andrej Nared, Jure Volčjak). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008.

Pörtner, Regina: *The Counter-Reformation in Central Europe: Styria 1580–1630*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2001.

Preinfalk, Miha: *Auerspergi: Po sledeh mogočnega tura. Thesaurus memoriae, Dissertationes 4*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.

Priporočila za izdajanje zgodnjenovoveških besedil. *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 23, 2001, str. 385–392.

*Richtlinien für die Edition Landesgeschichtlicher Quellen* (ur. Walter Heinemeyer). Marburg, Hannover: Selbstverlag des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine, 2000.

Schich, Winfried: *Universalgeschichte in Stichworten. Propyläen Weltgeschichte: Eine Universalgeschichte. 7. Band*. (ur. Golo Mann, August Nitsche). Berlin: Propyläen Verlag, 1986.

Skubic, Anton: *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*. Buenos Aires: Editorial Baraga, 1976.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol.–1747. 5. del: Cerkvene zadeve Lit. M–R*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1995.

Steinmetz, Dirk: *Die Gregorianische Kalenderreform von 1582: Korrektur der christlichen Zeitrechnung in der Frühen Neuzeit*. Ostersheim: Verlag Dirk Steinmetz, 2011.

<sup>152</sup> Tilly, *Evropske revolucije*, str. 34.

Štih, Peter in Vasko Simoniti: *Na stičišču svetov: Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2009.

Tilly, Charles: *Evropske revolucije 1492–1992*. Ljubljana: Založba / \*cf., 2005.

Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar: *O slovu na Kranjskem* (ur. Luka Vidmar). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2009.

Valvasor, Johann Weichard von: *Die Ehre dess Herzogthums Crain ...* Laybach: zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg, 1689.

Zahn, Joseph von: *Der Kalenderstreit in Steiermark. Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark*, Heft 13, 1864, str. 126–146.

*Zgodovina Cerkve 3: Reformacija, protireformacija in katoliška prenova 1500–1715* (ur. France Martin Dolinar). Ljubljana: Družina, 1994.



## S U M M A R Y

### Introduction of the Gregorian calendar in the Inner Austrian Provinces in 1583

Based on the materials kept in the Archives of the Republic of Slovenia, published sources and professional literature, it is possible to conclude that a genuine political dispute regarding the introduction of the Gregorian calendar between the estates and Archduke Charles II only erupted in Styria, where the tensions also first started and last stopped.

The archduke most likely encountered the least resistance with his introduction of the Gregorian calendar in Gorizia, where he had already done away with the Protestant opposition among the estates. In the re-Catholicized county, stories then soon began to spread about a walnut tree that reportedly reacted to the Papal reform and blossomed ten days earlier.

For the city of Trieste it is safe to conclude that the calendar reform took place in the second half of October at the latest, i.e. at an earlier date than among the Carniolan estates, while the archives of the Carniolan provincial vidame contain no mention regarding Rijeka/Fiume.

In Carinthia, the provincial estates had passed the Gregorian calendar into lay use at least by the beginning of December 1583, but in all appearances, this must have happened earlier, as it was on 12 December that Charles II urged the Styrians to introduce the new calendar and follow the example of the Carinthians and Carniolans. It is also known that the Carinthian Protestant Church adopted the Gregorian calendar no later than Christmas 1583, given that the Carniolan provincial estates discussed the

Carinthian report on the introduction of the reform and the celebration of Christmas in accordance with the new calendar on 28 December. Here, the calendar reform proceeded with fewer complications than in Styria and Carniola.

Carniola, which is at the focus of the paper at hand, stands out as an interesting case, since the Gregorian calendar was not adopted by all provincial offices at the same time. Most likely, the Archduke's patent was first taken into consideration by the office of the Carniolan vidame, who also saw to the implementation of the calendar reform in the province and notified the ducal offices in Graz of its progress. Based on dual dating on the back page of the patent sent to Škofja Loka (Bischofack) (22 October, 1 November), we know that certain offices and seigniories in the province passed the Gregorian calendar into use at least by the second half of October. The provincial estates of Carniola introduced the new calendar into their transactions with a month's delay given the patent provisions of Archduke Charles II; they undertook the reform between 3 and 8 November and the debate in the protocol of the provincial diet was for the first time dated according to the new calendar on 18 November. The concurrent correspondence between the central authorities in Graz and the vidame's office in Ljubljana, however, clearly shows that the introduction of the calendar reform was not followed by all provincial estate offices at the same time, since it was still in the early January 1584 that the archduke inquired whether the trustees in Ljubljana observed the new calendar. While the Carniolan estates were more dutiful in passing the Gregorian calendar into lay matters, the Carniolan Protestant Church was the last among the Inner Austrian Evangelical churches to introduce the new calendar. This happened after Christmas, which the Carniolan Protestants still observed in accordance with the Julian calendar (25 December 1583 pursuant to the Julian calendar, 5 January 1584 according to the Gregorian calendar) on the proposition of the Superintendent Christoph Spindler, to which then followed 6 January 1584 pursuant to the Gregorian calendar. According to Vladislav Fabjančič, the Protestant administration of the city of Ljubljana adopted the new calendar no later than the New Year's Eve 1584. This was perhaps related to the introduction of the calendar into the Carniolan Protestant Church. The Catholics themselves, too, probably faced difficulties in introducing the new calendar, which was owing to the shortage of written specimens of new calendars. The situation was especially chaotic in parishes under the Patriarchate of Aquileia; thus, the parish Poljane ob Kolpi (present-day Stari trg ob Kolpi) introduced the new calendar only at the archduke's and vidame's explicit command in July 1584 – more than eight months after the patent was published. Nicodemus Frischlin,

who lived in the province at the time when the calendar reform was being implemented in Carniola, entered the European calendar debates as well.

A genuine political dispute concerning the introduction of the new calendar broke out in Styria, but eventually the provincial estates caved in, *de facto* adopted the calendar as soon as 23 December 1583 and, despite the resistance of the Protestant Church Synod, introduced it into use in the Styrian Evangelical Church, which observed the Christmas of 1583 in accordance with the Gregorian calendar. Styrian estates continued their dispute with the archduke for

the sake of defending the right to immunity and reasons of prestige.

As seen in the case of Carniola, the implementation of the calendar reform caused considerable confusion, accompanied by an unfavourable situation in the Catholic Church, confessional schism and related political tensions, as well as most likely the practical fact that the officialdom of the early modern segmented state was still in its infancy. This is confirmed by the constant reiteration of orders and their protracted implementation in the field.